

A phenomenological study of employment barriers for women with disabilities in Khorramabad city

Gholamreza Tajbakhsh^{*}, Azar Rahmaninezhad^{}**

Mohammadreza Hosseini^{*}**

Abstract

One of the most important issues facing Iranian society is the issue of employment and empowerment of women with disabilities. The aim of this study is to identify the barriers to employment of women with disabilities in Khorramabad city. The method of this study is qualitative and phenomenological. The statistical population of this study included women with disabilities in Khorramabad city. In the sampling section, using purposive sampling, the research data reached theoretical saturation with 28 interviews with women with disabilities. Semi-structured interviews were used to collect information, and MaxQDA software, thematic analysis, and coding were used to analyze the findings. Finally, phenomenological findings based on the lived experience of women with disabilities in Khorramabad city showed that there are eleven basic roots and foundations as barriers to employment for women with disabilities in this city, which include: foundations of psychological and personal issues, organizational inefficiency, inadequate education, inadequate social space, discrimination and inequality, stigma, minority status and social isolation, ineffectiveness of the family institution, lack of social security, weakness of support

^{*} Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Ayatollah of Borujerdi University, Borujerd (Corresponding Author), tajbakhsh@abru.ac.ir, <https://orcid.org/0000-0002-1155-8857>

^{**} Phd candidate in Economic Sociology and Development, Faculty of Social Sciences, Islamic Azad University of Tehran, Department of Research Sciences, Tehran, Iran, azar.rahmani95@gmail.com

^{***} Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Ayatollah of Borujerdi University, Borujerd, m.hosseini@abru.ac.ir

Date received: 15/01/2025, Date of acceptance: 09/05/2025

associations, and erosion of social capital. Each of the aforementioned factors has directly and indirectly affected the employment of women with disabilities and has presented the lives of women with disabilities in Khorramabad city with fundamental challenges.

Keywords: Employment, Disability, Phenomenology, Women.

Introduction

It is an undeniable fact that people with disabilities in our country face numerous issues and problems with different economic and social backgrounds, and due to the physical conditions of these people, their acceptance and interaction in society has become difficult to a great extent. In the meantime, the situation of women with disabilities is more difficult than that of men. Women with disabilities are among the special social groups that, due to their physical impairment, may be doubly deprived of social opportunities and facilities, especially job positions and employment. The difficult living conditions and provision of living expenses for people with disabilities, especially women, require them to have a job that helps them solve their economic problems such as providing livelihoods, food, housing, etc. The way this special group of women in society interact with healthy people is one of the important issues that should be addressed from a sociological perspective. Understanding these interactions and understanding the obstacles and problems of the social life of women with disabilities can help understand their position in society and identify the obstacles and problems of their prosperity, employment, and self-sufficiency. Disability is a global issue and Iranian society, like other societies, is also involved in the issue of disability. One of the provinces of the country that is heavily involved in the issue of disability is Lorestan province. According to the latest statistics, more than 54 thousand disabled people live in Lorestan province, and among them, Khorramabad city, with nearly 9 thousand disabled people, is among the cities that have the largest number of disabled people. Of course, there are no accurate statistics on disabled women and disabled people in Lorestan province and Khorramabad city, but women make up nearly half of the disabled people in this city. On the other hand, in terms of employment, Lorestan province is among the provinces that have the problem of unemployment and lack of sufficient and suitable employment for citizens, especially the young generation. This issue becomes especially important when it comes to the employment of people with disabilities, especially women. On the other hand, Lorestan province has special

41 Abstract

conditions in terms of cultural and especially ethnic structure that affect the way women's employment is viewed, and all these issues highlight the problematic aspect of women's employment. Accordingly, the present study seeks to identify the obstacles to employment of women with disabilities in Khorram-Ayad County by utilizing lived experience and the phenomenological method, and seeks to answer the question: What are the basic obstacles to employment of women with disabilities in Khorram-Abad County?

Materials & Methods

The phenomenological method is in the realm of qualitative research. This method is rooted in the phenomenological tradition, which was first founded by Edmund Husserl and then Alfred Schutz. Phenomenology seeks to explain the interactions in the processes of human action, the formation of the situation, and the construction of reality. One of the basic characteristics of phenomenology is the study of "pure experience." For phenomenologists, humans have a structured consciousness, based on which they categorize and organize data based on their senses. In the phenomenological perspective, humans experience the world in the form of categorizations. The selection of sample members in this study was based on purposive sampling. The criteria for selecting the samples under study included "being a woman" and "disability." Then, considering the criterion of "theoretical saturation", the sample size was determined to include 28 participants. The participants of the present study were residents of Khorramabad city in Lorestan province. Also, the data collection of the present study was carried out using a semi-structured interview method and all interviews were face-to-face and individual. It is important to note that the "MaxQDA" software was used to analyze the findings, and pseudonyms were used to comply with research ethics and the anonymity of the participants.

Discussion & Result

Based on the results of this study, it was determined that political, cultural, and social structures play an undeniable role in the empowerment or lack of empowerment of women with disabilities in Khorramabad city. In the social sphere, issues such as family structure and how family members treat women with disabilities can play a role in their desire to work. On the other hand, the discussion of disrespect and rejection by members of society can also play a role in the attitude

of women with disabilities towards work. When society rejects a person with disabilities, the person becomes isolated and their empowerment will naturally decrease. Conversely, when society accepts a person with disabilities with open arms, the person feels grown and empowered. On the other hand, cultural barriers cause women with disabilities to face double discrimination and inequality. For example, in the cultural sphere, gender stereotypes and oppression target women more than men, on the other hand, women with disabilities face double discrimination both because of their disability and because they are women. Such discrimination also exists within political structures, for example, legal rules have allowed such discrimination against women with disabilities; the existence of such issues in themselves affects the lives of women with disabilities, and especially their lives.

Conclusion

One of the main problems of employment of women with disabilities is related to inadequate education in various fields, including technical, artistic, etc.; therefore, it is recommended that appropriate infrastructure be created for the education of women with disabilities by relevant institutions, especially the Lorestan Provincial Welfare Organization. It also seems that the lack of associations supporting people with disabilities in Lorestan Province plays a major role in the marginalization of the lives of women with disabilities. It is recommended that donors, experts, relevant institutions, etc. play their role well in the formation and continuation of the role of institutions supporting people with disabilities in the province. Another issue is related to the Lorestan Provincial Welfare Organization itself; it is recommended that the Provincial Welfare Organization address the problems related to the employment of women with disabilities more than before and take action to resolve these problems. Another important issue is the education of families that are faced with the issue of disability; this education can be carried out in various fields such as care, employment, etc. Universities and educational centers should not easily ignore the issue of empowerment and entrepreneurship of people with disabilities; it is suggested that this issue be pursued by relevant institutions, universities, educational institutions, etc. Another important point is the review of the country's legal regulations regarding people with disabilities, especially the employment of women with disabilities, which should be examined, reviewed, and amended to empower the employment of women with disabilities.

Bibliography

- Amin, A., & Abdullah, C. (2017). "Malaysian Disabled Women Experiences in Employment", *International Journal for Studies on Children, Women, Elderly And Disabled*, 1(1), 189-194.
- Amodigizadeh, H. (1401). *The growth of the disabled population in Lorestan province*, <https://www.mehrnews.com>. [In Persian]
- Behrooziyani, B., Ganji, M., & Nikkhah qamsari, N. (2023). "A Meta Synthesis of disability studies and the pattern governing the social life of people with disabilities". *Refahj*, 23(88), 107-156. [In Persian]
- Behrooziyani, B., Ganji, M., & Nikkhah qamsari, N. (2022). "Social life of people with physical disabilities in Iran (Systematic review of studies in the period 1996-2021)". *Social Development & Welfare Planning*, 13(52), 73-116. [In Persian]
- Behrouzian, B. (2022). *Disability and Social Life*, PhD thesis in Sociology, Kashan University: Faculty of Humanities. [In Persian]
- Bagheri, A., Taghavi Maryam Abadi, F., & Arasti, Z. (2015). "Identifying entrepreneurial competencies focusing on entrepreneurs with physical and mobility disabilities". *Journal of Entrepreneurship Development*, 8(3), 473-492. [In Persian]
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, 3(2).
- Barnes, C. (2003). "What a difference a decade makes: Reflecting on doing emancipatory disability research", *Journal Disability and Society*, 18(2), 3-17.
- Castaneda, E., Chiappeta, C., Guerrero, L., & Hernandez, A. (2019). "Empowerment through work: the cases of disabled individuals and low-skilled women workers on the US-Mexican border", *Journal Disability and Society*, 34(3), 384-406.
- Clare, C. (2001). "Stolen bodies, reclaimed bodies, Disability and queerness", *Journal of Public culture*, 13(3), 359-365.
- Finlay, L. (2009). "Debating phenomenological research methods", *Phenomenology and Practice*, 3(1).
- Golafshani, N. (2003). "Understanding reliability and validity in qualitative research" *The Qualitative Report*, 8(4).
- Hosseini, N. (2015). *An Introduction to Disability Studies*, Tehran: Simay Shargh Publications. [In Persian]
- Iman, M. (2014). *Qualitative research methodology*. 3rd ed, Qom: Publication of the University and District Research Institute. [In Persian]
- Jimenez, J., Vargas, M., Santamaria, M., & Jimenez, J. (2009). "Impact of Social factors on labour discrimination of disabled women", *Journal Research in Developmental*, 30(1), 1115-1123.
- Kim, E., Parish, S., & Skinner, T. (2019). "The impact of gender and disability on the economic well-being of disabled women in the United Kingdom: A longitudinal study between 2009 and 2014", *Journal Social Policy and Administration*, 53(7), 1064-1080.

- Kahrizi, M., & Moradi, A. (2015). "Ethical Challenges of Women Being Employed for Family (Comparative Analysis of Islam and Feminism and Providing Solutions)". *Quarterly Scientific Journal of Ethics Research*, 8(28), 23-40. [In Persian]
- Latifian, M., Baniasad, A., & Kamali, M. (2021). "Investigating the Social Dimensions of Disability, a Systematic Review". *Journal of Social Work Research*, 7(26), 53-101. [In Persian]
- Morgan, C. (2021). "The experiences of disabled people in the United Arab Emirates: Barriers to participation in higher education and employment", *Journal of Disability & Society*, 2(3) 1-25.
- Majidi Daricheh, M. (2011). *Studying the role and status of employment of disabled women in Isfahan and the role of social workers in their rehabilitation*, <http://socialwork2007.blogfa.com/post/27> [In Persian]
- Mays, J. (2006). "Femenist disability theory", *Journal Disability and Society*, 21(2), 147-158.
- Nee Nee, C., Walker, C., & Gleaves, A. (2015). "An exploration of students' lived experiences of using smartphones in diverse learning contexts using a herme- neutic phenomenological approach", *Computers & Education*, 82.
- Prokos, A., & Cabage, N. (2015). "Women Military Veterans, Disability, and Employment", *Journal Armed Forces & Society*, 2(4), 1-22.
- Pettinicchio, D., & Maroto, M. (2017). "Employment Outcomes Among Men and Women with Disabilities: How the Intersection of Gender and Disability Status Shapes Labor Market Inequality", *In Factors in Studying Employment for Persons with Disability*, 4, 3-33.
- Roncancio, M., & Caicedo, N. (2022). "Legislation on Disability and Employment: To What Extent Are Employment Rights Guaranteed for Persons with Disabilities?" *International Journal of Enviromental Research and Public Health*, 19, 1-15.
- Rostamian, A., Rahmani Firouzjah, A., & Abbasi Asfajir, A. A. (2021). "Sociological Study of Sexual Harassment of Disabled Women in Mazandaran Province". *Strategic Research on Social Problems*, 10(4), 69-90. [In Persian]
- Rezaei, M., & Partovi, L. (2015). "Disable Women and Interaction with Society (a qualitative study on social life of disable women)". *Women's Strategic Studies*, 17(67), 7-44. [In Persian]
- Rahbar, F., Momayz, A., & Mohammadi, Sh. (2013). "Identifying factors affecting the activities of small and medium-sized technology-based companies in the field of services for the disabled (Case study: Urban management)". *Iranian Quarterly Journal of Social Development Studies*, 5(4), 57-70. [In Persian]
- Rahvari, K. (2002). *Comparative study of employment conditions of the disabled*, Master's thesis in law, University of Tehran: Faculty of Law and Political Science. [In Persian]
- Sedaghat-Nikou, S. M. (2022). *Gender, Disability and Social Exclusion in Kashan City*, Master's Thesis in Social Sciences, Kashan University: Faculty of Humanities. [In Persian]
- Shabannia Mansour, M., & Mahmoudi, S. (2019). "Pathology of Supportive Provisions for the Employment of Women with Disabilities in Iran's Law". *Women's Strategic Studies*, 21(82), 35-55. [In Persian]

45 Abstract

- Sadeghi Fassaei, S., & Fatemi Nia, M. A. (2015). "Disability, the Hidden Part of Society: A Sociological Study on the Status of Disability in Iran and the World". *refahj*. 15(58), 159-194. [In Persian]
- Shakespeare, T. (2015). *Disability Rights and Wrongs Revisited*, London: Routledge.
- Sharifian-Sani, M., Sajjadi, H., Tolouei, F., & Kazem-Nezhad, A. (2006). "Girls and Women with Physical Disabilities: Needs and Problems". *Jrehab*, 7 (2) :41-48. [In Persian]
- Zheng, J., Pei, P., & Gao, Y. (2020). "Social Media as a Disguise and an Aid: Disabled Women in the Cyber Workforce in China", *Journal Social Inclusion*, 8(2), 104-113.
- Zarneshan, S. (2008). "Mechanisms to Protect "The Right to Work" of Persons with Disabilities in the Iranian Legal System and International Human Rights Documents". *Journal of Legal Research*, 7(13), 237-257. [In Persian]
- Zeinali, F. (2001). *Investigating the occupational problems of physically disabled women*, Master's thesis in social sciences, University of Welfare and Rehabilitation Sciences. [In Persian]

مطالعه پدیدارشناسی موانع اشتغال زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد^۱

غلامرضا تاج‌بخش*

آذر رحمانی‌نژاد**، محمدرضا حسینی***

چکیده

یکی از مهم‌ترین موضوعاتی که جامعه ایرانی با آن مواجه است، مسأله اشتغال و توانمندی زنان دارای معلولیت است. هدف پژوهش حاضر شناسایی موانع اشتغال زنان دارای معلولیت در شهرستان خرم‌آباد است. روش پژوهش حاضر از نوع کیفی و پدیدارشناسی است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد بوده است. در بخش نمونه‌گیری، با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند، داده‌های پژوهش با ۲۸ مصاحبه با زنان دارای معلولیت به اشباع نظری رسید. به منظور جمع‌آوری اطلاعات از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شده است، همچنین برای تحلیل یافته‌ها از نرم‌افزار مکس کیودی‌ای و تحلیل تماتیک و کدگذاری استفاده شده است. در نهایت یافته‌های پدیدارشناختی مبتنی بر تجربه زیسته زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد نشان داد که یازده ریشه و بُن‌مایه اساسی به عنوان موانع اشتغال زنان دارای معلولیت این شهرستان وجود دارد که عبارتند از: بُن‌مایه‌های مسائل روانی و فردی، ناکارآمدی سازمانی، آموزش نامناسب، فضاسازی اجتماعی نامناسب، تبعیض و نابرابری، داغ‌ننگ، اقلیت‌شدگی و انزوای

* دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی (ره)، بروجرد، ایران
(نویسنده مسئول)، tajbakhsh@abru.ac.ir، <https://orcid.org/0000-0002-1155-8857>

** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران، azar.rahmani95@gmail.com

*** دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی (ره)، بروجرد، ایران، m.hosseini@abru.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۹

اجتماعی، ناکارآمدی نهاد خانواده، فقدان امنیت اجتماعی، ضعف انجمن‌های حمایت‌کننده و فرسایش سرمایه اجتماعی. هر کدام از عوامل یاد شده به صورت مستقیم و غیرمستقیم اشتغال زنان دارای معلولیت را تحت تأثیر قرار داده و زیست زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد را با چالش اساسی مواجه کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: اشتغال، پدیدارشناسی، زنان، معلولیت.

۱. مقدمه و بیان مسئله

مسئله معلولیت، یکی از مهم‌ترین مسائل جوامع معاصر است، خصوصاً زمانی که این مسئله شامل زنان دارای معلولیت شود که با نوعی تبعیض جنسیتی هم در جامعه رو به رو هستند. بیشتر پژوهش‌ها در حوزه معلولیت و ناتوانی بر بعد روانی و فردی تأکید داشته‌اند، در حالی که مسئله حضور افراد دارای معلولیت و خصوصاً زنان دارای معلولیت به دلیل جایگاه ساختاری که در جامعه ایرانی دارند، باید از زاویه جامعه‌شناختی بیشتر مورد بررسی و تبیین قرار گیرد، بر این اساس لزوم بررسی این مسئله از زاویه جامعه‌شناختی مهم است. بر طبق آخرین آمار سازمان بهداشت جهانی چیزی در حدود یک میلیارد معلول در سرتاسر جهان وجود دارد و در این بین نزدیک به ۸۰ درصد معلولان در کشورهای در حال توسعه‌ای همچون ایران زیست می‌کنند (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۲۲). در ایران نیز بر طبق آخرین آمار سازمان بهزیستی کشور نزدیک به ۲ میلیون معلول در کشور وجود دارد که حدود ۳۵ درصد آنها زنان هستند و ۶۵ درصد این جمعیت را مردان تشکیل می‌دهند (عمودی‌زاده، ۱۴۰۱). بر اساس آمار ارائه شده باید اذعان کرد که بخش مهمی از جامعه ایرانی از افراد دارای معلولیت و به طور خاص زنان دارای معلولیت تشکیل می‌دهند و پرداختن به مسئله معلولیت زنان و موانع حضور اجتماعی و اشتغال آنها در جامعه ضروری است.

تاکنون مطالعات زیادی در خصوص شرایط زندگی معلولان در کشور ایران و سایر نقاط جهان صورت گرفته است که نتایج این مطالعات حکایت از این مسئله دارد که افراد دارای معلولیت در مقایسه با سایر افراد جامعه، از امکانات رفاهی چون بهداشت، آموزش، مسکن و خصوصاً شغل مناسب برخوردار نیستند. وجود چنین نابرابری‌هایی، آثار مخربی بر زندگی فردی و اجتماعی افراد دارای معلولیت داشته و می‌توان گفت اصلی‌ترین چالش زندگی آنها را دربرمی‌گیرد، حتی وجود چنین تبعیض‌هایی نه تنها بر افراد دارای معلولیت،

بلکه بر خانواده‌ها، دوستان نزدیک و حتی در مقیاس گسترده‌تری بر همه افراد جامعه اثرگذار است (باقری و دیگران، ۱۳۹۴: ۴۷۴).

از میان انواع نابرابری‌هایی که بر زندگی افراد دارای معلولیت در جامعه اثرگذار است، «اشتغال» و برخورداری از «کار مناسب»، بیش از سایر عوامل بر کیفیت زندگی افراد دارای معلولیت اثرگذار باشد، اساساً برخورداری از شغل مناسب، یکی از پیش‌نیازهای اساسی برای بازگرداندن افراد دارای معلولیت به آغوش جامعه است (رهبر و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۲). در این بین زنان دارای معلولیت، شامل گروه‌های خاص اجتماعی هستند که به واسطه نقص جسمانی، به صورت مضاعف از امکانات و فرصت‌های اجتماعی بی‌نصیب می‌مانند. بنابراین شیوه ارتباط و تعامل زنان دارای معلولیت در جامعه با سایر افراد جامعه و چگونگی مواجهه آنها با مشکلاتی که در جامعه با آن مواجه هستند، یکی از موارد مهمی است که باید به آن پرداخته شود. یکی از مشکلات اساسی زنان معلول اشتغال است. معلولیت به عنوان یک عامل بازدارنده بر سر راه اشتغال افراد عمل می‌کند و اگر به این مسأله توجه کافی نشود سبب بروز بسیاری از مشکلات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی برای خود فرد و جامعه می‌شوند. داشتن شغل برای معلولان فراتر از دستیابی به دستمزد اقتصادی است. اشتغال سبب تأمین نیازهای روحی، عاطفی و روانی فرد می‌شود، هویت اجتماعی به فرد می‌دهد و در نتیجه رضایتمندی در افراد را بالا می‌برد. معضل بیکاری یکی از مشکلات موجود در جامعه است که در این میان شانس اشتغال معلولان به مراتب کمتر از افراد عادی است. این مسأله درباره زنان معلول به شکل جدی‌تری خودنمایی می‌کند. از نظر اشتغال، میزان فعالیت مردان ۹ برابر میزان فعالیت زنان است که این مقدار درباره معلولان باز هم کاهش می‌یابد و شانس اشتغال زنان معلول نسبت به زنان سالم ۵۰٪ کمتر است. درحالی که زنان معلول نیز همانند دیگران برای تأمین نیازهای متعارف خود نیازمند انجام فعالیت‌های اقتصادی هستند. با این همه قانون جامع حمایت از حقوق معلولان نیز قانون ۳ درصد استخدام معلولان را در نهادهای دولتی و خصوصی تصویب کرده است، اما واقعیت این است که بسیاری از شرکتها به جذب معلولان تمایلی ندارند. این وضعیت برای زنان چند برابر است. شرکتها و نهادهای دولتی معتقدند که زنان معلول کارآیی چندانی در محیط کاری ندارند و بیش از این که برای سوددهی مفید باشند، هزینه ایجاد می‌کنند. شاید یکی از دلایل هزینه‌بر بودن زنان در محیط‌های کاری، نداشتن مهارت‌های اشتغال باشد. حسن موسوی مددکار اجتماعی و مدرس دانشگاه در این باره می‌گوید: نداشتن مهارت می‌تواند

در نتیجه بی سوادى باشد. برخى زنان توانايى جسمى لازم براى کار و عده‌اى نیز دسترسى به مراکز فنى و حرفه‌اى را ندارند (مجيدى دريچه، ۱۳۹۰).

در چند دهه اخير با حرکت جامعه ايران به سوى نوسازى و قرارگيرى در فرايند مدرنيزاسيون، زنان نقش مهمى در تحولات اجتماعى جامعه ايرانى برعهده داشته‌اند، همچنين امروزه در بسيارى از دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشى، مراکز مطالعات زنان داير شده است که مسائل مهم حوزه زنان از جمله خشونت عليه زنان، حقوق زنان، نابرابرى‌هاى مختلف جنسى، تغيير پاىگاه اقتصادى-اجتماعى، اشتغال زنان و ... را مورد بررسى قرار مى‌دهند، با اين وجود بايد گفت که يکى از حوزه‌هاى مهمى که در خصوص مسائل زنان کمتر مورد توجه محققين و اندishمندان حوزه علوم انسانى قرار گرفته است، مطالعه در مورد زنانى است که از نظر جسمى و ذهنى داراى معلوليت هستند (پرتوى و رضايى، ۱۳۹۴: ۸).

از سوى ديگر يکى از مشکلات اساسى جامعه ايرانى که افراد مختلف با آن مواجه هستند، مسأله بيکارى است که افراد داراى معلوليت به ويژه زنان بيشتر با آن مواجه هستند، ادغام در فضاي کار براى رشد اجتماعى و فردى زنان داراى معلوليت بسيار مهم است و در نتيجه بايد به عنوان يکى از ارکان اصلى سياست‌گذارى‌هاى اجتماعى دولت، در حوزه معلوليت قرار گيرد، در ۳۰ سال گذشته، مطالعات بين‌المللى در مورد معلوليت و بازار کار به مسأله اشتغال زنان داراى معلوليت مورد توجه قرار گرفته است، اما اين مطالعات اندک بوده و ضرورى است مطالعات بيشترى به وسيله صاحب‌نظران و پژوهشگران صورت بگيرد (Jimenez and et al, 2009: 1116). زنان داراى معلوليت در مواجهه با معلوليت از زمان آغاز شناخت بدن خود، با نوعى چالش و کلنجار ذهنى دست و پنجه نرم کرده‌اند. مشاهده وضعيت جسمانى خود، توأم با نوع يا انواعى از نقص يا ناتوانى در زندگى فردى براى زنان داراى معلوليت چالش بزرگى به حساب مى‌آمده، به‌ويژه زمانى که درک اين وضعيت جسمانى در ارتباط با ديگرى به صورت امر اجتماعى درآمده است؛ زيرا در ارتباط با ديگر انسان‌ها که اولين آنها افراد خانواده‌هايشان بوده، امکان مقايسه اندام‌ها و توانايى‌هاى ايشان فراهم شده است. در اينجا درک زنان داراى معلوليت از وضعيت خود، بسيار عميق‌تر و فشار روانى حاصل از آن مضاعف شده است. در موارد بسيارى، وضعيت ادراکى و تفسيرى زنان از خود و جسم خود، به انزوای شديد منجر شده است، به طوري که حاضر به حضور در هيچ جمعى نبوده‌اند (رستميان و همکاران، ۱۴۰۰، ۷۵).

این واقعیت غیرقابل انکار است که افراد دارای معلولیت در کشور ما با مسائل و مشکلات متعددی با زمینه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی رو به رو هستند و به دلیل شرایط جسمی این افراد، پذیرش و تعامل آنها در جامعه توسط سایر افراد تا حدود زیادی دشوار شده است. در این بین وضعیت زنان دارای معلولیت نسبت به مردان سخت‌تر است. زنان دارای معلولیت از جمله گروه‌های خاص اجتماعی هستند که به دلیل نقص جسمانی ممکن است به طور مضاعف از فرصت‌ها و امکانات اجتماعی و خصوصاً موقعیت شغلی و اشتغال بی‌بهره باشند. شرایط سخت زندگی و تأمین هزینه‌های زندگی برای افراد معلول و خصوصاً زنان می‌طلبد که آنها از شغلی بهره‌مند باشند که در رفع مشکلات اقتصادی زندگی نظیر تهیه وسایل زندگی، خوراک، مسکن و ... به آنها کمک کند. نحوه تعامل این قشر خاص از زنان جامعه با افراد سالم یکی از موارد مهمی است که بایستی با نگاهی جامعه‌شناختی به آن پرداخته شود، درک این تعاملات و فهم موانع و مشکلات زندگی اجتماعی زنان معلول می‌تواند به فهم جایگاهشان در جامعه و شناسایی موانع و مشکلات شکوفایی، اشتغال و خودکفایی آنها کمک کند. معلولیت یک مسأله جهانی است و جامعه ایرانی نیز مانند سایر جوامع با مسأله معلولیت درگیر است. یکی از استان‌های کشور که به شدت با مسأله معلولیت درگیر است، استان لرستان است. بر طبق آخرین آمار در استان لرستان بیش از ۵۴ هزار معلول زندگی می‌کنند و در این میان، شهرستان خرم‌آباد با نزدیک به ۹ هزار معلول، در بین شهرستان‌هایی قرار دارد که بیشترین تعداد معلولین را به خود اختصاص می‌دهد. البته آمار دقیقی در خصوص زنان معلول و معلولین استان لرستان و شهرستان خرم‌آباد وجود ندارد، اما زنان نزدیک به نیمی از معلولین این شهرستان را تشکیل می‌دهند (عمودی‌زاده، ۱۴۰۱). از سوی دیگر به لحاظ اشتغال، استان لرستان در بین استان‌هایی قرار دارد که با مسأله بیکاری و فقدان اشتغال کافی و مناسب برای شهروندان و خصوصاً نسل جوان وجود دارد، این مسأله خصوصاً زمانی مهم‌تر می‌شود که اشتغال افراد دارای معلولیت و خصوصاً زنان به میان می‌آید. از سوی دیگر استان لرستان به لحاظ ساختار فرهنگی و خصوصاً قومیتی نیز شرایط خاصی دارد که نوع نگاه به مسأله اشتغال زنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و همه این مسائل، وجه مسأله‌مند اشتغال زنان را پررنگ‌تر می‌کند. بر این اساس پژوهش حاضر به دنبال شناسایی موانع اشتغال زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد با بهره‌گیری از تجربه زیسته و روش پدیدارشناسی است و به دنبال

پاسخگویی به این پرسش است که چه موانع اساسی بر سر راه اشتغال زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد وجود دارد؟

۲. پیشینه پژوهش

در ایران و جهان در دو دهه اخیر مطالعات متعددی در رابطه با موضوع معلولیت صورت گرفته که در ادامه برخی از آنها را که با مسأله پژوهش مرتبط هستند، بررسی می‌شوند. نتایج مطالعه بهروزیان و دیگران (۱۴۰۲)، در با عنوان «فرا ترکیب مطالعات ناتوانی در زمینه‌ی الگوی زندگی اجتماعی افراد دچار ناتوانی» نشان می‌دهد که عوامل اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و سازمانی، قانونی، بهداشت و درمان، فناوری هوشمند و عوامل روانی بر الگوهای زندگی افراد معلول اثرگذار است. صداقت‌نیکو (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان «جنسیت، معلولیت و طرد اجتماعی در شهرستان کاشان» به این نتیجه رسید که بین نگرش‌های جنسیتی و طرد اجتماعی معلولین همبستگی معناداری وجود دارد و میزان این همبستگی در مولفه اصلی و کلیه‌ی زیرمولفه‌های فرعی به طور قابل توجهی در زنان بیشتر از مردان بوده است که نشان‌دهنده شکننده‌تربودن جنسیت در برخورد با نگرش‌های جنسیتی است. بهروزیان (۱۴۰۱)، نیز در مقاله‌ای با عنوان «معلولیت و زیست‌اجتماعی» به این نتیجه رسید که افراد دارای معلولیت تحت انقیاد ظریف جامعه قرار دارند، لایه‌های حمایتی/ حفاظتی الگوی سستی خیرخواهانه به حاشیه‌نشینی افراد دارای معلولیت منجر می‌شود، از این رو لازم است الگوهای جدید طراحی شود که زندگی اجتماعی طبیعی متفاوت و متنوع افراد دارای معلولیت مهیا شود. نتایج مطالعه بهروزیان و دیگران (۱۴۰۱)، با عنوان «زندگی اجتماعی افراد دارای معلولیت جسمی-حرکتی در ایران» به این نتیجه رسیدند که عوامل مؤثر بر زندگی اجتماعی شامل چهار عامل جمعیت‌شناختی، اجتماعی-فرهنگی، ساختاری و کالبدی و عامل فردی-روان‌شناختی است. همچنین راهکارها و پیشنهادها در سه بعد اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و مشاوره‌ای ارائه شده‌اند.

مطالعه لطیفیان و دیگران (۱۳۹۹)، با عنوان «بررسی ابعاد معلولیت اجتماعی، یک مرور نظام‌مند» نشان داد که معلولیت بر بعد اجتماعی زندگی افراد دارای معلولیت تأثیرگذار است و این افراد با چالش‌های متعددی در زندگی اجتماعی چون اشتغال، پذیرش اجتماعی و طرد اجتماعی مواجه هستند. همچنین مطالعه صادقی‌فسایی و فاطمی‌نیا (۱۳۹۳)، با عنوان «معلولیت، نیمه پنهان جامعه: رویکرد اجتماعی به وضعیت معلولین در سطح جهان و ایران»

نشان داد که جامعه معلولین از حیث دسترسی به فضاهای اجتماعی، آموزش، اشتغال، برابری فرصت‌ها و منابع اقتصادی رنج می‌برند. زرنشان (۱۳۸۷)، نیز در مقاله‌ای تحت عنوان «سازوکارهای حمایت از حق اشتغال اشخاص دارای معلولیت در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی حقوق بشر» به این نتیجه رسید که پیگیری مداوم سیاست‌های حمایتی خاص از اشتغال اشخاص دارای معلولیت در چارچوب اصلاح و تقویت قوانین و نظارت جدی‌تر نهاد حاکم، می‌تواند زمینه مناسبی را جهت دستیابی به وضعیت شغلی مطلوب متناسب با شرایط و امکانات جامعه و نهایتاً تحقق عدالت اجتماعی فراهم آورد. همچنین نتایج مطالعه شریفیان‌ثانی و دیگران (۱۳۸۵)، در مقاله‌ای تحت عنوان «دختران و زنان دچار معلولیت جسمی-حرکتی: نیازها و مشکلات» نشان داد که اولویت‌های زنان و دختران معلول به ترتیب عبارتند از: اولویت نیاز به آموزش، اولویت نیاز به اشتغال، اولویت نیاز به تشکیل خانواده، اولویت نیاز به رفت و آمد، توانبخشی، اوقات فراغت و برقراری ارتباط. نتایج پژوهش زینعلی (۱۳۸۰)، با عنوان «بررسی میزان شغلی زنان معلول جسمی» نشان داد که مهمترین مشکلات زنان دارای معلولیت جسمی در حوزه اشتغال عدم پذیرش سایر افراد جامعه و فقدان امکانات لازم جهت توانمندی آنهاست، از سوی دیگر، رهوردی (۱۳۸۰)، در پژوهشی با عنوان «مطالعه تطبیقی شرایط اشتغال معلولین» به این نتیجه رسید که عدم پذیرش سایر افراد جامعه و فقدان امکانات لازم جهت توانمندی معلولین مهم‌ترین تفاوت شرایط اشتغال معلولین در ایران نسبت به سایر کشورها است.

در میان مطالعات خارجی مرتبط با موضوع این مقاله، مطالعه رانوکیا (Roncancio) و کایسدو (Caicedo) (۲۰۲۲)، تحت عنوان «قانون از کارافتادگی و اشتغال؛ تا چه حد تضمین حقوق شغلی برای افراد دارای معلولیت لازم است؟» نشان داد که اگرچه همه کشورها، قوانینی را برای ارتقای حقوق استخدامی افراد معلول دارند، اما در عمل این حقوق نادیده گرفته می‌شوند. پژوهش مورگان (Morgan) (۲۰۲۱)، با عنوان «تجربیات افراد معلول در امارات متحده عربی؛ موانع تحصیل و اشتغال» نشان داد که نهادهای حمایت از افراد معلول در این کشور در بالاترین سطح ممکن به تعهدات خود در خصوص اشتغال‌زایی و حمایت از افراد معلول عمل کرده‌اند و این سطح از عملکرد نهادهای مربوطه می‌تواند الگویی برای سایر کشورها در خصوص رسیدگی به وضعیت اشتغال و تحصیل و در نهایت حمایت از افراد معلول باشد. از سوی دیگر، ژنگ (Zheng) و دیگران (۲۰۲۰)، در مطالعه‌ای با عنوان «رسانه‌های اجتماعی به مثابه یاری‌دهنده: زنان معلول در فضای مجازی و توانمندی نیروی

کار در چین» به این نتیجه رسیدند که امروزه رسانه‌ها و فضای مجازی نقش حیاتی در توانمندسازی معلولین، ایجاد کمپین‌ها، اشتغال‌زایی و به طور کلی توانمندسازی معلولین بازی می‌کنند. کیم (Kim) و دیگران (۲۰۱۹)، در مقاله‌ای تحت عنوان «تأثیر جنسیت و ناتوانی بر رفاه اقتصادی زنان معلول در بریتانیا: یک مطالعه طولی بین سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۱۴» به این نتیجه رسیدند که رفاه اقتصادی زنان معلول بین سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۴ به طور قابل توجهی بهبود یافته است، اما این رفاه در مقایسه با مردان معلول و همچنین زنان و مردان غیرمعلول بسیار کمتر است. کاستاندا (Castaneda) و دیگران (۲۰۱۹)، نیز در مقاله‌ای با عنوان «توانمندسازی از طریق اشتغال: زنان معلول و کم‌توان مرز آمریکا و مکزیک» به این نتیجه رسیدند که اشتغال زنان به افزایش خودکارآمدی، عزت‌نفس، ارزش‌گذاری کار به عنوان منبع درآمد و رشد شخصی می‌انجامد. نتایج مطالعه امین (Amin) و عبدالله (Abdullah) (۲۰۱۷)، با عنوان «تجربه زیسته زنان معلول مالزی در زمینه اشتغال» نشان داد که موانع ساختاری، موانع نگرشی و تبعیض در اشتغال از جمله مواردی است که زنان معلول کشور مالزی در زمینه اشتغال با آن مواجه هستند. همچنین، پتینیکیو (Pettinicchio) و ماروتو (Maroto) (۲۰۱۷)، در مقاله‌ای با عنوان «نتایج اشتغال در میان زنان و مردان معلول؛ چگونگی تلاقی معلولیت و نابرابری جنسیتی در بازار کار» به این نتیجه رسیدند که تبعیض جنسیتی در فضای کاری و تجربه متفاوت فضای کار زنان و مردان معلول و سطح درآمد و رفاه متفاوت زنان و مردان معلول از جمله مسائلی است که زنان معلول در بحث اشتغال با آن مواجه هستند. در نهایت نتایج مطالعه پورکوس (Prokos) و کابیچ (Cabage) (۲۰۱۵)، در مقاله‌ای «زنان نظامی معلول و اشتغال» نشان می‌دهد که زنان در مقایسه با مردان، احتمال ناتوانی بیشتری دارند، آن دسته از زنان معلول که فاقد ناتوانی نسبت به همتایان غیرمعلول خود، بیشتر احتمال دارد در معرض بیکاری و طرد اجتماعی قرار بگیرند.

پس از بررسی و جمع‌بندی پیشینه‌های پژوهش، می‌توان اینگونه عنوان نمود که مطالعات قبلی، تا حدودی چه به صورت مستقیم و چه به صورت غیرمستقیم به مسأله اشتغال افراد دارای معلولیت پرداخته‌اند، اما تاکنون مطالعاتی که به طور خاص به مسأله اشتغال زنان دارای معلولیت از زاویه دید زنان دارای معلولیت به روش پدیدارشناسی که به بررسی تجربه زیسته آنها در ارتباط با مسأله اشتغال بپردازد، صورت نگرفته است. ضمن اینکه مسأله اشتغال زنان در برخی از پژوهش‌هایی که مربوط به دو دهه گذشته است به

عنوان متغیری مستقل در نظر گرفته شده است و در چند دهه اخیر، به‌خصوص در چند سال اخیر مطالعه مستقلی در خصوص اشتغال زنان دارای معلولیت صورت نگرفته است. از سوی دیگر، باید اشاره نمود که مسأله اشتغال زنان دارای معلولیت در کشور، خصوصاً در استان‌های کم‌برخورداری چون لرستان، باید بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد، این در حالی است که مطالعات اشتغال زنان دارای معلولیت عمدتاً با تأکید بر شهر تهران صورت گرفته است. بنابراین تفاوت اساسی پژوهش حاضر با مطالعات قبلی این است که تلاش می‌کند از زاویه دید و با بررسی تجربه زیسته زنان دارای معلولیت به مسأله موانع اشتغال آنها بپردازد.

۳. ملاحظات نظری

اشتغال زنان به معنای حضور حداکثری زنان در حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در بیرون از فضای خانه و در ساعات‌های مشخص است. این حضور گاه انعطاف‌پذیر، محدود و متناسب با ساختار روحی و روانی زنان است و گاه همراه با حفاظت کانون خانواده و آسیب نزدن به تربیت فرزندان و با هدف به عهده گرفتن بخشی از مسئولیت اقتصادی خانواده است و گاه در قالب فعالیت‌های زنان در حوزه‌های مختلف، در ساعات‌های مشخص، بیرون از محیط خانه که به صورت کار در کارخانه‌ها، اداره‌ها و ... است که نوع عملکرد و ساختار خانواده را دچار دگرگونی می‌کند (که‌ریزی و مرادی، ۱۳۹۴: ۲۶). آمار دقیقی از نرخ بیکاری معلولین در دسترس نیست، اما با استناد به منابع گوناگون می‌توان اینگونه عنوان نمود که در ایران، نرخ بیکاری معلولین در حدود ۶۵ درصد است (محمودی و شعبان‌نیام‌نصور، ۱۳۹۷: ۴۰). ایجاد شرایط مناسب بهره‌بردن از توانایی‌ها و استعدادها به طور کلی ظرفیت‌های گروه بزرگ معلولین در سن کار و جلوگیری از هدر رفتن آنها نقش کلیدی در ارتقای سطح زندگی افراد و در سطح کلان‌تر، خانواده و در نهایت رشد و توسعه اقتصادی جامعه خواهد داشت. اگر قشر بزرگی چون معلولین از جامعه طرد شوند و در فرآیند اشتغال و تولید لحاظ شوند، نه تنها به مصرف‌کننده صرف تبدیل می‌شوند، حتی فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی سایر اعضای خانواده و در سطحی کلان‌تر، افراد جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهند. وجود چنین شرایطی در جامعه نه تنها مسبب کمبود مهارت و نیروی انسانی خواهد شد، بلکه کاهش تولید، بیشتر شدن تعهدهای مالی برای مراقبت از افراد معلول و خانواده‌هایشان و افزایش شمار مصرف‌کنندگان در

جامعه می‌شود (زینعلی، ۱۳۸۰: ۷۳). با توجه موضوع اشتغال در استقلال و پیشرفت زندگی معلولین، قانون جامعه حمایت از معلولان که با هدف حمایت از حقوق معلولین تدوین شده، ماده‌ای را به این مهم اختصاص داده است. ماده‌ای این قانون دولت را برای ایجاد فرصت‌های شغلی برای معلولین موظف کرده است. عمده قوانین حمایتی در این خصوص را می‌توان در دو دسته عنوان نمود؛ ابتدا قوانینی که دولت را مستقیماً موظف به استخدام معلولین می‌کند (زینعلی، ۱۳۸۰: ۷۸).

از سوی دیگر، در تعریفی که سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۷۳ از معلولیت ارائه کرده است، «معلولیت یک نقص است برای یک فرد و به دلیل یک اختلال یا نوعی ناتوانی به وجود می‌آید که در انجام یک فعالیت یا عمل عادی برای یک فردی محدودیت ایجاد کرده و یا از آن جلوگیری می‌کند». این تعریف، اختلال را تصدیق کرده و آن را به نوعی از تفاوت زیستی، شناختی، حسی یا روانشناسی دانسته، اما به ناتوانی جنبه سیاسی و اجتماعی می‌دهد و نقص را هم عکس‌العمل منفی و فرهنگی نسبت به آن تفاوت می‌داند (حسینی، ۱۳۹۴: ۳۷).

تئوری ساخت‌گرایی اجتماعی در ابتدای دهه ۱۹۷۰، هنگامی که انجمن آسیب‌دیدگان جسمی بریتانیا بر علیه تبعیض نژادی، مفهوم الگوی اجتماعی را در سال ۱۹۷۶ به کار بردند (Barnes, 2003). بر مبنای تئوری ساخت‌گرایی اجتماعی معلولیت، ریشه در این دیدگاه دارد که گروه‌های قدرت قواعدی را تعیین می‌کنند که اساس و معیارهای زندگی سالم و انحراف از آنها هستند. بر این اساس معلولیت به عنوان یکی از شکل‌های انحراف اجتماعی تلقی می‌شود، یعنی ساختارهای محیطی، عامل نادیده گرفته شدن یا حذف بعضی افراد خاص است. بنابراین مشکل نه به واسطه فرد، بلکه از طریق تعریف و صورت‌بندی ناتوانی و انحراف از آن بر عهده جامعه است (Mays, 2006).

تئوری‌های فمینیستی و جنسیتی معلولیت را در چند محور بررسی می‌کنند: ۱- معلولیت یا عدم معلولیت، سکسوالیته، قومیت، نژاد و ... ۲- مرد به مثابه نماینده هنجار اجتماعی، از قدرتی فراجنسیتی برخوردار است؛ یعنی جامعه به مردان نسبت به زنان قدرت بیشتری اعطا کرده است. ۳- شیوه‌های که معلولیت باعث می‌شود تا مضامین و مفاهیم غالب و کلیشه‌ای عملکرد جنسیتی را به چالش بکشد. بر مبنای تئوری فمینیستی، از این جهت که همه افراد به لحاظ خصوصیات مردانه مانند قدرت، توانایی و داشتن استقلال تعریف می‌شوند، زنان به

حاشیه رانده می‌شوند و به عنوان ناتوان، وابسته در نهایت منحرف شناخته می‌شوند. از این جهت، معلولیت را می‌توان نوعی ویژگی زنانه دانست (Clare, 2001).

به باور تام شکسپیر (Tom Shakespear)، پژوهش‌های گذشته مربوط به معلولیت به نظر ساده‌گرایانه بوده است، او تأکید می‌کند که شاید پژوهش بتواند از فرد یا جامعه شروع شود، اما در مطالعات مربوط به مسأله معلولیت، چنین رویکردی راهگشا نیست. بر اساس رویکرد وی، مطالعات ناتوانی باید از پایین و بر اساس درک تجربه‌های زیسته افراد دارای معلولیت باشد و بر دیدگاه متفاوت آنها تمرکز کند (Shakespeare, 2015). به بیان دیگر، دچار معلولیت بودن در یک جامعه چه معنایی دارد؟ به باور شکسپیر، در رویکرد واقع‌گرایی انتقادی معلولیت اولویت تمرکز بر عوامل محیطی است که افراد دارای معلولیت را فعال یا منفعل می‌کند. این موضوع می‌تواند شامل موارد پزشکی، روانشناختی، آموزشی، اجتماعی، حقوقی، سیاسی، اقتصادی و همچنین کاوش در بازنمایی‌ها و گفتمان‌های فرهنگی باشد. برای به چالش کشیدن مفروضات اجتماعی و رفتارهای هنجاری در قالب تعاریف متناسب از نابرابری و سکسوالیته، نظریه‌های تلفیقی می‌توانند تمرکز را از افراد به سوی مشاهده معلولیت در بطن محیط اجتماعی هدایت کنند (Shakespeare, 2015).

مدل سیاسی-اجتماعی اقلیت معلولیت را حاصل تعامل بین افراد و محیط اجتماعی معرفی‌کند. بر این اساس، مشکلات اصلی که شهروندان دارای معلولیت با آن روبه‌رو هستند را می‌توان در مفصل‌بندی‌های بیرونی یک محیط ناتوان‌کننده یافت تا شرایط داخلی به اصطلاح نقص یا نواقص شخصی. این مدل اگرچه با مدل اجتماعی به طور دائمی برساخت اجتماعی معلولیت و انحراف و ستم ناشی از چنین برساخت اجتماعی موافق هستند، اما این مدل، افراد دارای معلولیت را، افراد به حاشیه‌رانده شده‌ای می‌داند که تحت سلطه افراد توانمند هستند و یک اقلیت را شکل می‌دهند؛ بدین صورت که با گذشت زمان موقعیت و جایگاه افراد توانمند تقویت شده و جایگاه و شرایط گروه اقلیت که همان افراد دارای معلولیت هستند، ضعیف‌تر می‌شود. بر مبنای این مدل، افراد دارای معلولیت باید خود را به عنوان گروه اقلیت و تحت ستم معرفی کنند تا اشکال مختلفی از تعریف خود فراهم شود و با تمرین این تعریف خود به جامعه مسلط و عادی واکنش نشان دهند تا بتوانند امتیازهای بیشتری را از گروه مسلط دریافت کنند (Clare, 2001).

۴. روش

روش پدیدارشناختی در قلمرو پژوهش‌های کیفی قرار دارد، این روش ریشه در سنت پدیدارشناسی دارد که ابتدا ادموند هوسرل (Edmund Husserl) و سپس آلفرد شوتس (Alfred Schütz) آن را بنیان نهادند (ایمان، ۱۳۹۴: ۶). پدیدارشناختی به دنبال تشریح تعاملات متقابل در فرایندهای کنش انسانی، شکل‌گیری موقعیت و ساخت واقعیت است. یکی از ویژگی‌های اساسی پدیدارشناختی بررسی «تجربه ناب» است، در نزد پدیدارشناسان انسان با برخورداری از آگاهی قالب‌یافته که بر اساس آن، به دسته‌بندی و نظم‌دهی داده‌های متکی بر حواس خود می‌پردازند. در دیدگاه پدیدارشناختی، انسان‌ها به تجربه جهان در قالب سنخ‌بندی‌ها می‌پردازند (ایمان، ۱۳۹۴: ۳۲). انتخاب اعضای نمونه در این پژوهش، بر مبنای نمونه‌گیری هدفمند صورت گرفته است، ملاک انتخاب نمونه‌های مورد مطالعه شامل «زن بودن» و «معلولیت» بوده است. سپس با در نظرگیری معیار «اشباع نظری»، حجم نمونه شامل ۲۸ مشارکت‌کننده تعیین شد. مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر ساکن شهرستان خرم‌آباد در استان لرستان بوده‌اند، همچنین گردآوری داده‌های پژوهش حاضر با استفاده از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته صورت گرفته و تمام مصاحبه‌ها به صورت حضوری و فردی بوده است، ذکر این نکته حائز اهمیت است که برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها از نرم‌افزار «مکس کیودی‌ای» استفاده شده و جهت رعایت مسائل اخلاقی پژوهش و گمنامی مشارکت‌کنندگان از اسامی مستعار استفاده شده است. در جدول شماره ۱، برخی از ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان این پژوهش آمده است.

جدول ۱. سیمای شرکت‌کنندگان در مصاحبه

ردیف	نام	سن	سطح تحصیلات	وضعیت اشتغال	نوع معلولیت	وضعیت تأهل	کد مصاحبه
۱	کبری	۵۸	بی‌سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۱
۲	زلیخا	۵۵	بی‌سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	متاهل	۰۲
۳	زینب	۱۷	در حال تحصیل	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۳
۴	سمانه	۲۱	بی‌سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۴
۵	مریم	۶۰	بی‌سواد	عدم اشتغال	بینایی	متاهل	۰۵
۶	هایده	۴۳	سیکل	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	متاهل	۰۶
۷	حدیث	۱۷	در حال تحصیل	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۷
۸	فاطمه	۲۲	سیکل	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۸

مطالعه پدیدارشناسی موانع اشتغال زنان ... (غلامرضا تاجبخش و دیگران) ۵۹

ردیف	نام	رشد	سطح تحصیلات	وضعیت اشتغال	نوع معلولیت	وضعیت تأهل	کد مصاحبه
۹	فاطمه	۳۲	بی سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۹
۱۰	زینب	۴۵	بی سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	متأهل	۰۱۰
۱۱	مریم	۸۰	بی سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۱۱
۱۲	فریبا	۲۵	بی سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۱۲
۱۳	زهرا	۲۱	دیپلم	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۱۳
۱۴	محبوبه	۲۶	فوق لیسانس	شاغل	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۱۴
۱۵	شهناز	۳۲	بی سواد	عدم اشتغال	اعصاب و روان	مجرد	۰۱۵
۱۶	زهرا	۵۰	بی سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۱۶
۱۷	زینب	۲۵	دیپلم	شاغل	بینایی	متأهل	۰۱۷
۱۸	زهرا	۳۷	دیپلم	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۱۸
۱۹	زیبا	۳۵	بی سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۱۹
۲۰	فاطمه	۲۱	دیپلم	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	متأهل	۰۲۰
۲۱	سمیرا	۲۷	بی سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۲۱
۲۲	مهین	۳۷	دیپلم	شاغل	جسمی - حرکتی	متأهل	۰۲۲
۲۳	معصومه	۴۳	بی سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	متأهل	۰۲۳
۲۴	گلستان	۲۳	ابتدایی	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۲۴
۲۵	الهام	۳۴	لیسانس	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	مجرد	۰۲۵
۲۶	فاطمه	۳۰	دیپلم	عدم اشتغال	بینایی	متأهل	۰۲۶
۲۷	نگار	۲۴	دیپلم	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	متأهل	۰۲۷
۲۸	کلثوم	۷۰	بی سواد	عدم اشتغال	جسمی - حرکتی	متأهل	۰۲۸

برای اعتبارسنجی یافته‌های پژوهش، هر کدام از محققین باید از زاویه دید خود، به موضوع اعتبار پژوهش توجه کرده و در کاربرد آن از مفاهیم متفاوتی مانند کیفیت، دقت، قابلیت اعتماد و انتقال‌پذیری استفاده کنند (Golafshani, 2003: 450). همچنین در پژوهش حاضر، محققین معیار «هوشیاری هرمونیتیک» را مد نظر قرار داده‌اند، این روش، سازوکاری است برای بازنویسی در مورد داستان‌ها و موقعیت‌ها، تا بر اساس آنها، یافته‌ها به صورت ارزشمند و ناب مورد استفاده قرار گیرند (Nee Nee chan & et al, 2015)، بدون آنکه منافع و سوگیری‌های شخصی محققین بر آنها تسلط یابند (Finlay, 2009). برای تحقق عملی این رویکرد، معیارهایی همچون «جهت‌دار بودن، قوی بودن، غنی بودن و عمیق بودن» معیار ارزیابی اعتبار قرار گرفته‌اند. همچنین در پایان پژوهش، نتایج حاصل از پژوهش در اختیار

برخی از مشارکت‌کنندگان قرار داده شد تا نظرات خود را نسبت به صحت تفسیر محققین از مطالب ارائه شده بیان کنند.

در بخش تجزیه و تحلیل داده‌ها که در فضای نرم‌افزار مکس کیودی‌ای صورت می‌گیرد، اصول شش‌گانه مطرح شده توسط براون و کلارک مورد استفاده قرار گرفت. این اصول معیارهایی چون آشنایی با داده‌ها، ساخت کدهای ابتدایی، کشف درون‌مایه، تفکیک و جداسازی کدهای اصلی از فرعی و گزارش افته‌ها و نتایج را شامل می‌شود (Braun & Clarke, 2006).

۵. یافته‌های پژوهش

در بخش داده‌ها، مطالب گردآوری شده از مصاحبه با مشارکت‌کنندگان در پژوهش، به طور مکرر مورد بازبینی قرار گرفته و سپس بر اساس الزامات و معیارهای روش پدیدارشناختی، کدهای مفهومی صورت‌بندی شده است. کدهای مفهومی استخراج شده از متون مصاحبه در قالب ۱۱ مقوله اصلی، ۱۵ تیم مشترک و ۵۱ واحد معنایی مورد بررسی و تفسیر قرار گرفت و نتایج آن در جدول شماره ۲ آمده است.

جدول ۲. خروجی کدهای مفاهیم و مقوله‌های موانع اجتماعی- فرهنگی اشتغال زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد

ردیف	مقوله‌های اصلی	تیم مشترک	واحد‌های معنایی	ردیف
۱	روانی- فردی	فقدان مهارت‌های فردی	عدم توسعه مهارت‌های خود مراقبتی نداشتن انگیزه کسب مهارت‌های فنی، هنری و ...	۸
		مشکلات جسمی- روانی	عدم فعالیت بدنی و بهینه‌سازی عملکرد بدن فقدان اعتماد به نفس، فقدان عزت نفس فقدان بهینه‌سازی عملکرد ذهنی و روانی بی‌انگیزگی نسبت به اشتغال	
		بی‌معنایی زندگی	عدم معنویت‌گرایی نداشتن اهداف مناسب برای زندگی و اشتغال	
۲	ناکارآمدی سازمانی	فقدان حمایت‌های لازم	حمایت کم سازمان بهزیستی از اشتغال عدم وجود ضمانت‌های اجرایی و حمایت از اشتغال افراد دارای معلولیت کمبود وسایل کمک توانبخشی	۵

مطالعه پدیدارشناسی موانع اشتغال زنان ... (غلامرضا تاجبخش و دیگران) ۶۱

ردیف	مقوله‌های اصلی	تم مشترک	واحد‌های معنایی	ردیف
		بی‌برنامگی سازمانی	استراتژی‌های غلط و برنامه‌های توانبخشی نامناسب عدم تخصیص سهمیه خاص برای اشتغال زنان دارای معلولیت	
۳	آموزش نامناسب	بسترسازی آموزشی نامناسب	فقدان تحصیلات آکادمیک فقدان بسترهای آموزش و مهارت‌های حرفه‌ای فقدان آموزش مناسب جامعه خانواده و سایر نهادها در جهت برخورد با افراد دارای معلولیت	۴
۴	فضاسازی اجتماعی نامناسب	نابرابری فضای شهری	دسترسی نامناسب به محیط‌های اجتماعی فقدان وسایل حمل و نقل مناسب برای جابه‌جایی مشکل در رفت و آمد نامناسب بودن پیاده‌روها و معابر عمومی مشکل مالی برای گرفتن سرویس اختصاصی جهت رفت و آمد عدم رفع موانع معماری شهری برای تردد افراد دارای معلولیت	۶
۵	تبعیض و نابرابری	عدم حمایت اجتماعی	فقدان فرصت برابر شغلی میان زنان و مردان دارای معلولیت عدم حمایت کارفرمایان از اشتغال زنان دارای معلولیت جنسیت‌زدگی فضای کار و اشتغال	۳
۶	داغ ننگ	آنگ‌زنی	برچسب‌زنی ناتوانی از سوی دیگران نگرش‌های منفی و رادیکال به معلولیت برخورد غیرعادی و ترحم برانگیز نسبت به زنان دارای معلولیت بدنامی اجتماعی	۴
۷	اقلیت‌شدگی و انزوای اجتماعی	طرد اجتماعی	بی‌میلی دیگران در ارتباط‌گیری با افراد معلول تمایل به دوری از اجتماع گرایش به تنهایی مفرط	۳
۸	ناکارآمدی نهاد خانواده	خانواده به مثابه سد راه	فقدان مشارکت اعضای خانواده در انجام امور خانه مراقبت از فرزندان بی‌توجهی سایر اعضای خانواده رفتارهای پرخاش‌جویانه اعضای خانواده	۷
		عدم استقلال زنان دارای معلولیت	فقدان حمایت نهادها خانواده دخالت‌های ناهنجار اطرافیان در تصمیم‌گیری‌ها فراهم نبودن امکان زندگی در خانه مستقل	
۹	فقدان امنیت اجتماعی	ترس از ابراز وجود	ترس از حضور در اجتماع	۳

ردیف	مقوله‌های اصلی	تم مشترک	واحد‌های معنایی	ردیف
		اجتماعی	ترس از خشونت کلامی و جسمی ترس از قضاوت شدن	
۱۰	ضعف انجمن‌های حمایت‌کننده	ناکارآمدی انجمن‌های حامی اشتغال زنان دارای معلولیت	بی‌میلی به حضور در انجمن‌ها و نهادهای حمایتی اندک بودن نهادهای و انجمن‌های حمایتی بی‌برنامگی انجمن‌ها در جهت اشتغال زنان دارای معلولیت	۳
۱۱	فرسایش سرمایه اجتماعی	بی‌کیفیت بودن روابط اجتماعی	عدم آگاهی دیگران به توانایی زنان دارای معلولیت فقدان مشارکت اجتماعی ارتباطات اجتماعی ضعیف ترس از مشارکت و طردشدگی	۴
مجموع	۱۱	۱۵	۵۱	

۱.۵. بن‌مایه روانی - فردی: این مقوله مرکزی از سه تم مشترک «فقدان مهارت‌های فردی»، «مشکلات جسمی-روانی» و «بی‌معنایی زندگی» تشکیل شده است. توسعه مهارت‌های فردی می‌تواند در توانمندی زنان دارای معلولیت در حوزه اشتغال کمک کند، اما به نظر می‌رسد زنان دارای معلولیت، در سطح فردی، تمایل چندانی به کسب مهارت‌های فردی در حوزه‌های مختلف فنی، هنری و ... که می‌تواند به اشتغال آنها کمک کند، ندارند. یکی از مشارکت‌کنندگان اینگونه می‌گوید:

همیشه با خودم کلنجار می‌رم، اینکه برم به مهارتی، چیزی یاد بگیرم، شاید تونستم به کاری راه بندازم، اما بعدش پشیمون میشم، یا نهایتاً دو سه روزه خسته می‌شم، بعدم به طور کلی بی‌خیالش میشم (کد مصاحبه، ۰۲).

مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

نمی‌دونم چرا انگیزه این جور کارا رو ندارم، البته شاید بیشترش به خاطر وضع جسمیم هست، شاید که نه بخش مهمیش به خاطر همین قضیه هست، نمی‌دونم شاید در آینده رفتم به مهارتی یاد گرفتم، بعدش رفتم سمت به کاری، هر چند بعید می‌دونم (کد مصاحبه، ۰۷).

از سوی دیگر خود مشکلات جسمی-روانی به عنوان یکی دیگر از زمینه‌های دیگر بن‌مایه روانی-فردی نقش اساسی در عدم توانمندی اشتغال زنان دارای معلولیت دارند،

اساساً زنان دارای معلولیت، محدودیت‌های جسمی و روانی را به عنوان سد مهمی در جریان اشتغال خود می‌بینند. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

همیشه دوست داشتم سر یه کار خوبی برم، یه درآمدی داشته باشم، اما واقعیتش اینه که همیشه احساس بی‌انگیزگی می‌کنم، احساس می‌کنم ذهنم خسته هست، این معلولیت لعنتی هم تو این داستان بی‌تأثیر نیست (کد مصاحبه، ۰۱۰).

مشارکت‌کننده دیگری از اعتماد به نفس پایین خود برای حضور در فضای کسب و کار می‌گوید:

بدبختی ماها که یکی دوتا نیست، هم باید با این وضع معلولیت بجنگم، هم باید خودم با شرایط وقف بدم، احساس می‌کنم هر جا میرم همه نگاه‌ها سمت من هست و منو نشونه رفتن و همنش در مورد من حرف می‌زنن، همین داستان باعث شده اعتماد به نفس نداشته باشم و فک می‌کنم، اگه برم سر یه کاری، البته اگه کاری برای امثال من با این شرایط باشه، همه منو قضاوت می‌کنن و منم از این داستان می‌ترسم، می‌دونین، من حتی از نگاه آدما هم می‌ترسم، انگار یه تحقیری تو نگاهشون در مورد من و امثال من هست (کد مصاحبه، ۰۰۶).

در نهایت تم مهم دیگری که از این بن‌مایه گرفته شد، مربوط به بی‌معنایی زندگی برای زنان دارای معلولیت است که به نظر می‌رسد با مسأله اشتغال آنها پیوند ناگسستنی دارد. وجود مسأله معلولیت، به نوعی استیصال در سوژه منجر شده است که به طور مستقیم انگیزه‌های فردی وی را تحت تأثیر قرار داده است. به عنوان مثال یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

قبلاً دعا می‌کردم که خدا یه راهی برام بازکنه تا بتونم کار کنم، هم درآمدی داشته باشم، هم سرم گرم بشه و نفهمم که با بقیه آدما فرق دارم، اما خُب خدا همیشه به دل ما کار نمی‌کنه، نمی‌دونم شاید حکمتی هم هست که اینجوریم، اما راستش خیلی وقتی حس درماندگی می‌کنم، حس می‌کنم حتی دعا و خدا هم دیگه نمی‌تونه حال من خوب کنه، نمی‌دونم، ولی اگه شرایط کار کردن داشته شاید نگاهم به زندگی یه جور دیگه بود (کد مصاحبه، ۰۱۳).

مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

از وقتی که خودم شناختم و فهمیدم معلولم، یادم نمیاد هدف درست و حسابی برای زندگیم داشته باشم، میگذروم فقط، احساس می‌کنم خیلی‌ها خوششون از آدمایی مثل من نمیاد، چه برسه به این که بخوان به من کار بدن، راستش من با این شرایط، هیچ‌وقت به این خودباوری نرسیدم که تو خودم بینم برم کار کنم، اصلاً هدف زندگیم هم نبوده و نیست (کد مصاحبه، ۰۱۵).

معمولاً زنان دارای معلولیت با رنج دوگانه‌ای دست و پنجه نرم می‌کنند، این بدان معناست که زنان دارای معلولیت در موضع فرودستی شدیدتری به لحاظ زندگی فردی و روانی قرار دارند، آنها از یک سو به لحاظ ساختاری خود را در موضع ناتوانی برای ادغام در بازار کار می‌بینند و از سوی دیگر، همین امر انگیزه آنها را برای کسب مهارت‌های فردی و ایجاد انگیزه و رغبت برای حضور در بازار کار تحت تأثیر قرار می‌دهد.

۲.۵ بن‌مایه ناکارآمدی سازمانی: این بن‌مایه شامل دو تم اصلی «فقدان حمایت‌های لازم» و «بی‌برنامگی سازمانی» است. در اینجا منظور از سازمان، به طور خاص ساختار سازمان بهزیستی را شامل می‌شود. یکی از مهمترین مشکلات اشتغال زنان دارای معلولیت، فقدان حمایت‌های لازم از جانب سازمان بهزیستی است، اساساً سازمان بهزیستی، مهم‌ترین نهاد حامی افراد دارای معلولیت است و در سال‌های اخیر گام‌های مهمی در جهت توسعه و توانمندی افراد دارای معلولیت برداشته است، اما با وجود این، نقدهایی از سوی مددجویان این سازمان به سازوکارهای عملیاتی سازمان بهزیستی وارد است. به عنوان نمونه یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

بهزیستی تنها حامی من در زندگی است، اما واقعاً کمک هزینه‌ای که به من می‌دن خیلی کمه و کفاف زندگی منو نمی‌کنه، اگه می‌شد یه کاری متناسب با شرایط من برام جور کنن که بتونم یه درآمدی داشته باشم، خیلی خوب میشد (کد مصاحبه، ۰۱).

مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

وضع و اوضاع اصلاً خوب نیست، بهزیستی هم که چیزی نمیده، با این گرونی‌ها مگه میشه با شندرغاز حقوق بهزیستی زندگی کرد، من خودم واقعاً حداقل انتظارم از بهزیستی و مددکارم اینه که بتونن یه کاری برام جور کنن که با وضعیتم جور دربیاد، اما تا الان که اتفاقی نیوفتاده، به مددکارم که میگم، جواب روشنی بهم نمیده، واقعاً سر کردن زندگی تو این اوضاع خیلی سخت شده (کد مصاحبه، ۰۳).

از سوی دیگر، برخی از زنان دارای معلولیت به بی‌برنامگی و استراتژی‌های سازمان بهزیستی در جهت اشتغال‌زایی زنان دارای معلولیت نقد وارد کرده‌اند. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

من فوق‌لیسانس دارم، خانوادم حامیم بودن، بهزیستی هم کمک کرده قبول دارم تو هزینه‌های تحصیل، اما شما برید شرایط استخدامی افراد معلول بخونید، مثلاً سالی ۲ تا سهمیه میدن به افراد دارای معلولیت استان که یکیشم واسه آقایون هست، به نظرم سازمان بهزیستی باید به این قضیه ورود پیدا کنه، سهمیه استخدامی ما رو بیشتر کنه، من با هزارتا بدبختی و مکافات فوق‌لیسانس نگرفتم که بذارم در کوزه و آبش بخورم، دوست دارم نتیجه زحماتم ببینم، واسه همین حداقل انتظارم اینه که بهزیستی به این داستان ورود کنه سهمیه استخدامی ما رو افزایش بده (کد مصاحبه، ۰۱۴).

مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

به نظر خود سازمان بهزیستی باید به قضیه اشتغال ما ورود پیدا کنه، یه فکری بکنه، با این شرایطی که ما داریم، زندگی همینجوریشم به صورت مضاعف پرامون سخت و طاقت‌فرسا شده، اگه بهزیستی بتونه حداقل یه برنامه‌ریزی درستی واسه اشتغال ما داشته باشه، سوای بحث مالی و معیشتی، واسه روحیمون هم خوبه، ماهایی که مته هم هستیم، کنار هم جم میشیم، باهم مشارکت می‌کنیم تو کار و حال دلمون هم خوب میشه، البته اگه بهزیستی میلی به برنامه‌ریزی تو این داستان داشته باشه که فعلاً بعید می‌دونم (کد مصاحبه، ۰۱۷).

داشتن حامی در زندگی افراد دارای معلولیت و خصوصاً زنان دارای اهمیت اساسی است. معمولاً در کنار خانواده‌ها، سازمان بهزیستی و برخی سازمان‌های مردم‌نهاد نیز در کنار افراد دارای معلولیت حضور دارند تا به مشکلات زندگی آنها رسیدگی کنند، اما واقعیت آن است که با توجه به شرایط فعلی جامعه ایرانی، خصوصاً در حوزه اقتصادی، نیاز است تا سازمان‌ها و ارگان‌های بیشتری به حمایت از افراد دارای معلولیت و خصوصاً زنان بپردازند. نقش سازمان‌های متفاوت در زندگی زنان دارای معلولیت غیرقابل انکار است، این سازمان‌های می‌توانند با ایجاد برنامه‌ریزی‌های مدون و منسجم و شناسایی مشکلات و چالش‌های زندگی زنان دارای معلولیت، به‌ویژه در حوزه اقتصاد و اشتغال، به توانمندی آنها کمک کنند.

۳.۵ بن‌مایه آموزش نامتناسب: از جمله بحث‌های اساسی در خصوص توانمندسازی اشتغال زنان دارای معلولیت در حوزه فرهنگی و اجتماعی، بحث آموزش و افزایش مهارت‌های فرهنگی، اجتماعی، هنری و فنی است. آموزش مناسب در این حوزه‌ها سبب، افزایش کارایی، امید به زندگی، نگاه مثبت به زندگی و بهتر شدن معیشت زنان دارای معلولیت است، از سوی دیگر، فقدان آموزش مناسب و فراهم نبودن چنین بسترهایی، زیست زنان دارای معلولیت را به ویژه در حوزه اشتغال و توانمندسازی با مشکلات عدیده‌ای مواجه می‌کند. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

به خاطر معلولیت، هیچ مهارتی نتوانستم تو زندگیم کسب کنم که به دردم بخوره، بعضی وقتا احساس به درد نخور بودن می‌کنم، البته، بعضی وقتا بهزیستی یا مراکز توانمندی به سری دوره‌ها میدارن، اما واقعیتش اینه که خیلی تو زندگی ما به کار نمیان، از این جهت میگم که من خودم به شخصه انتظار یادگیری یه مهارتی دارم که بتونم از طریق اون معیشتم یکم بهتر کنم به خانوادم کمک کنم، خجالت میکشم اونا خرجم بدن (کد مصاحبه، ۰۲۰).

مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

راستش دوره‌هایی که برای اشتغال‌زایی زنان دارای معلولیت میدارن، اصلاً تنوع نداره، به چند مهارت خاص محدود هست و از این نظر به نظرم اگر بتونن دوره‌های مهارت‌آموزی و در شاخه‌ها و رشته‌های متنوع‌تری برگزار کنن بهتره (کد مصاحبه، ۰۲۲).

آموزش درست و بهینه که متناسب با شرایط جسمی و روحی زنان دارای معلولیت باشد، می‌تواند نقش مهمی در توانمندی زنان دارای معلولیت در حوزه اشتغال و سپس خودکفایی آنها در معیشت و اقتصاد زندگی‌شان بازی کند. مهم‌ترین بحث در حوزه آموزش زنان، شناسایی توانمندی و استعداد زنان دارای معلولیت است. بسیاری از زنان دارای معلولیت دارای استعداد و توانایی‌های خاصی هستند که نیاز به کشف و پرورش دارد. بنابراین نهادهای حمایتی، سازمان‌های مختلف، دوستان و خانواده و ... می‌توانند نقش مهمی در شناسایی توانمندی و استعداد زنان دارای معلولیت در جهت آموزش‌دهی به آنها داشته باشند.

۴.۵ بن‌مایه فضا‌سازی اجتماعی نامناسب: یکی از مهم‌ترین بحث‌هایی که حول محور مسأله زیست زنان دارای معلولیت و اشتغال آنها می‌چرخد، مسأله «مسأله نابرابری در معماری و فضای شهری» است. اساساً از جمله اعتراض‌های افراد دارای معلولیت در مفهوم «حق به شهر» نهفته است؛ اینکه معماری شهری به گونه‌ای باشد که افراد دارای معلولیت به راحتی بتوانند تردد کرده، از فضاهای متفاوت شهری، امکانات رفاهی و تفریحی استفاده کنند. مسأله نابرابری فضای شهری شاید در نگاه اول امری کلی باشد، اما با نگاهی ژرف‌تر می‌توان عنوان نمود که به مسأله اشتغال افراد دارای معلولیت هم مرتبط می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در مورد فضا‌سازی نامناسب شهری اینگونه می‌گوید:

من نابینا هستم، سعی می‌کنم کمتر بیرون برم از خانه، واقعیش اینه وقتی می‌خوام خیابون برم، یه نفر باید همراهم باشه و دستم بگیره، فضای پیاده‌روها اصلاً خوب نیست، طراحی هم به شکلی نیست که یکی که شرایط منو داره به راحتی بتونه عبور و مرور کنه، حالا شما فکر کن من شاغل بشم و هر روز بخوام تردد کنم، من که نمی‌تونم هر روز به یه نفر از اعضای خانوادم بگم بیا دست منو بگیر ببرم سرکار و بعد بیا برگردونم، بوده شرایط شغلی برام پیش اومده، اما به خاطر همین مشکل قیدشو زدم (کد مصاحبه، ۰۲۳).

طراحی محیط شهری می‌تواند در حوزه‌های مختلف زندگی افراد دارای معلولیت و خصوصاً زنان نقش مهمی ایفا کند. اینکه نهادهای و سازمان‌های مربوطه در هنگام طراحی فضاهای شهری و خصوصاً مسأله حمل و نقل و جابه‌جایی مسائل و مشکلات زندگی افراد دارای معلولیت و خصوصاً زنان را در نظر بگیرند، می‌تواند نقش مهمی در توانمندسازی زنان دارای معلولیت داشته باشد. محیط و معماری شهری هرچقدر دموکراتیک‌تر و عادلانه‌تر طراحی شود، زیست و تردد برای افراد دارای معلولیت نیز بهتر می‌شود. زمانی که تردد و جابه‌جایی در فضای شهری برای افراد دارای معلولیت بهتر و راحت‌تر باشد، امکان اشتغال و دسترسی به شغل مناسب نیز برای افراد دارای معلولیت، به‌ویژه زنان نیز بهتر است.

۵.۵ بن‌مایه تبعیض و نابرابری: مانع فرهنگی و اجتماعی مهمی که زنان دارای معلولیت با آن روبه‌رو هستند، تبعیض و نابرابری است که در نهایت به فقدان «حمایت اجتماعی» از زنان دارای معلولیت ختم می‌شود. از سوی دیگر در نسبت با اشتغال، اکثر زنان دارای معلولیت از نوع «تبعیض مضاعف» یاد می‌کنند. این مفهوم به این مسأله اشاره دارد که زنان

دارای معلولیت علاوه بر افراد عادی، در مقابل مردان دارای معلولیت نیز دچار تبعیض و نابرابری هستند، که این موضوع شامل مسائل شغلی نیز می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

هر جا که برای کار بری، ب بسم الله مردا تو اولویتن، بعد زنا، حالا فک کن، زن باشی، معلولیتم داشته باشی، دیگه اوضاع چجوره، من خودم انتظار دارم بیشتر از اینا حمایتون کنن، حداقل به خاطر شرایطی که داریم و اینکه زن هستیم، نگاه مثبت‌تری به ما داشته باشن و به ما انگیزه بدن، اما متأسفانه بیشتر وقتا، این داستان کاملاً برعکس هست (کد مصاحبه، ۰۱۲).

یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان معتقد است:

زن بودن کلاً تو این مملکت همینجوشم داستان هست، هر جا میری نگاهای هرزیه عده‌ای دنبالت هست، حالا فک کن مثلاً یه جایی هم مشغول به کار بشی، کارفرماها تم یه عده نر خر باشن، با این شرایط اگه بلایی سرت بیارن چه کاری ازت برمیاد؟ به نظرم کارکردن زن تو این مملکت ریسکه و اینکه تو معلولیتم داشته باشی بری سرکار خودش ریسک مضاعف هست، تو زمینه کارکردن زنا، به نظرم بیشتر باید از ما صورت بگیره از طرف مردم، مسئولین، کارفرماها و هر کسی که دستی تو این داستان داره (کد مصاحبه، ۰۱۱).

هر چقدر نابرابری و تبعیض در یک جامعه بیشتر باشد، شرایط زندگی برای افراد جامعه نیز دشوارتر است. زندگی در جامعه‌ای که از تبعیض و نابرابری رنج می‌برد، بی‌شک زندگی افراد دارای معلولیت و به‌ویژه زنان را تحت تأثیر مستقیم قرار می‌دهد. نابرابری در فضای جامعه، بسیاری از آسیب‌های روحی و روانی را برای افراد دارای معلولیت با خود به همراه دارد که برخی از این آسیب‌ها می‌تواند زندگی زنان دارای معلولیت را به دلیل قرار گرفتن در موضع تبعیض مضاعف، تحت تأثیر قرار دهد. بنابراین شرط لازم برای شکوفایی استعداد و توانمندی زنان دارای معلولیت در حوزه اشتغال، رفع حداکثری شرایط تبعیض‌آمیز و نابرابرانه به‌خصوص در حوزه اشتغال است.

۶.۵ بن‌مایه داغ‌ننگ: این بن‌مایه بیش از هر چیز بر مفهوم «انگ‌زنی» متمرکز است. اساساً معلولیت نوعی برچسب اجتماعی و فرهنگی نیز هست که عموماً نگرش منفی نسبت به آن وجود دارد. از سوی دیگر، زن بودن نیز در جامعه ایرانی، به نوعی با مفهوم داغ‌ننگ و انگ خوردن به واسطه زن بودن مرتبط است. بیشتر مشارکت‌کنندگان در این پژوهش به

این مسأله اذعان داشتند، که همواره در جامعه در معرض انگ و برچسب خوردن هستند. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

خیلی وقتا دلم میشکته، باورتون نمیشه، حتی نمیدارن به کلمه حرف بزنم، با نگاهشون برچسبون میزنن، با پوزخنداشون و خیلی وقتا هم حرفاشون. برام پیش اومده رفتم به جایی سر کار ولی طرف با وقاحت بهم گفته ما واسه سالماشم کار نداریم، شما که دیگه وضعیت معلومه. خب سرخورده شدم، دلم شکسته، مگه من و امثال من خودمون خواستیم اینجوری باشیم، بعضیا واقعاً خیلی بی‌رحمن (کد مصاحبه، ۰۲۸).

مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

مگه من خواستم که اینجور باشم، به خدا ماهم آدمیم، احساس داریم، از نگاه خیلی از آدم‌ها، حتی دوست و آشناهام نفرت میبازه، یا مثلاً بعضیاشون با ترحم کردن بیجاشون، اون نفرت منتقل می‌کنن، یادمه به بار بحث کار کردن پیش کشیدم، یکی از زنای فامیل گفت، عزیزم تو دیگه با این شرایط کار واسه چیته، بشین تو خونه خرجتو میدن، فردا گیرم به فرض محال رفتی سرکارم، با این شرایطت دردمن بیشتری فقط واسه خانوادت درست می‌کنی (کد مصاحبه، ۰۲۴).

زمانی که فرد دارای معلولیت داغ ننگ می‌خورد، به نوعی از جامعه جدا می‌شود. طردشدن فرد از جامعه زمینه‌ساز سرکوب، سرخوردگی و بسیاری از آسیب‌های دیگر است که بر زندگی فرد دارای معلولیت تحمیل می‌شود. در حوزه اشتغال، معمولاً زنان به دلیل شرایط جسمانی خود امکان حضور در برخی از مشاغل را ندارند، حال اگر زنی دارای معلولیت باشد، داغ ننگ دوگانه‌ای را به او زده می‌شود که سبب طرد شدن بیش از پیش او می‌شود. بنابراین در مواجهه با اشتغال زنان دارای معلولیت باید تا حد امکان از برچسب‌زنی به آنها اجتناب شود و شغل مناسب آنها در نظر گرفته شود تا آنها از آسیب‌های احتمالی در امان بمانند.

۷.۵ بن‌مایه اقلیت‌شدگی و انزوای اجتماعی: این بن‌مایه بر مبنای «طرد اجتماعی»

صورت‌بندی می‌شود. زنان دارای معلولیت به نوعی با اقلیت‌شدگی و طرد اجتماعی مضاعف در جامعه مواجه هستند و همین امر طرد اجتماعی زنان دارای معلولیت را در جامعه تشدید کرده و به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر اشتغال زنان دارای معلولیت اثر می‌گذارد. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

من بیشتر از هر چیزی با وضعیت معلولیتم قضاوت می‌کنم، این قضاوت‌ها هم بیشتر وقتاً منفی هست. می‌دونید وقتی اینجوری قضاوت میشی به خودی خود از جامعه دور میشی، دوست داری تنها باشی تا کمتر قضاوت بشی و انرژی منفی بگیری، این رفتارها باعث شده تا من خودم خیلی وقتاً احساس تنهایی و افسردگی کنم، خب وقتی همچین شرایطی باشه، من چجوری دل به کار خوش کنم، ممکنه این شرایط تو محیط کارم برام رخ بده (کد مصاحبه، ۰۱۸).

مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

حدود یه ماه رفتم سرکار، انقد شرایط بد پیش رفت، دیگه نرفتم. وقتی میخواستیم بریم سالن غذاخوری، خیلی کنار من نمی‌نشستن، خیلی‌ها تو محیط کار باهام سرد رفتار می‌کردن، فقطم یه دلیل داشت، اونم این بود که من معلولیت داشتم و اونا می‌ترسیدن که من ازشون کمک بخوام، این در حالی بود که من واقعاً از پس کارم برمیومدم. انقد تو محیط کار تنها شدم که شور و شوق کار برام از بین رفت، خب راستش می‌دونین انتظارم از آدمای به جور دیگه بود، ولی ... بگذریم، حتی فک کردن به رفتارهای سردشون باهام، دلمو میشکنه و عذابم میده (کد مصاحبه، ۰۲۵).

زمانی که برخی گروه‌ها در موضع اقلیت قرار بگیرند، به طور طبیعی به حاشیه رفته و منزوی می‌شوند، این قضیه در مورد زنان دارای معلولیت نیز صادق است. در اقلیت و انزوا قرار گرفتن به نوعی به معنای بی‌قدرتی زنان در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی است. همین اقلیت‌شدگی و انزوا است که بر شرایط شغلی و خودکفایی زنان دارای معلولیت اثرگذار است و باعث فرودستی مضاعف آن‌ها در جامعه می‌شود. بنابراین تا حد امکان باید از اقلیت‌شدگی، طرد و انزوای زنان دارای معلولیت در جامعه جلوگیری کرد، اشتغال و ایجاد حس مستقل بودن در زنان دارای معلولیت می‌تواند یکی از مهم‌ترین راهکارهای مقابله با انزوا و اقلیت‌شدگی زنان باشد.

۸.۵ ناکارآمدی نهاد خانواده: یکی دیگر از موانع رشد و توانمندی زنان دارای معلولیت در حوزه اشتغال، مربوط به نهاد خانواده می‌شود. در اینجا می‌توان از دو تم مشترک «خانواده به مثابه سد راه» و «عدم استقلال زنان دارای معلولیت» نام برد. برخی از مشارکت‌کنندگان بر این باورند که خانواده، سدمحکمی در مقابل خواسته‌های آنها در برخی مسائل مانند اشتغال است. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

از خانوادم ممنونم، خیلی جاها بهم کمک کردن، داشتن فرزند معلول تو خانواده واقعاً از هر جهت سخته، چه از جهت تر و خشک کردن، هزینه‌های سرسام‌آور نگهداری و روحيات خاصی که ما داریم، اما همیشه بابت یه موضوع ازشون ناراحتم، اینکه خیلی جاها محدودم کردن، نداشتن یه مهارتی یاد بگیرم، یه شغلی دست بگیرم و ... البته شایدم می‌ترسیدن، اما خب من دوست داشتم تجربه خوبی داشته باشم، اما نشد و فک می‌کنم خانوادم تو این داستان بی‌تأثیر نبودن، ولی در کل ازشون ممنونم، چون اگه نبودن معلوم نبود، زندگیم چطور بود (کد مصاحبه، ۰۲۷).

یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

خانوادم همیشه به خاطر نگهداری از من بهم سرکوفت زدن، انگار من خودم خواستم که اینجوری باشم، خدا خواسته دست من که نبوده. یادمه چند بار بحث کارکردن پیش کشیدم، اما از بیشتر اعضای خانواده بهم سرکوفت زدن و حتی یادمه داداشم بهم گفت تو یکی میخواد خودتو جمع کنه، حالا می‌خوای سرکارم بری. زیاد از این سرکوفتا بهم زدن، عادت کردم دیگه، چه میشه کرد (کد مصاحبه، ۰۲۱).

از سوی دیگر، عدم استقلال زنان دارای معلولیت در خانواده، مسأله‌ای است که اشتغال آنان را تحت تأثیر قرار داده است. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

خانوادم خیلی در تصمیم‌گیری‌های من دخالت می‌کنن و این موضوع واقعاً اذیتم می‌کنه، از طرفی، به خاطر اینکه خانوادم ازم نگهداری می‌کنه، باید بله قربانگوی اونا باشم. من حقیقتش خیلی دوست داشتم برم سرکار یه پولی دربیارم، اما همیشه با مخالفت خانواده روبه‌رو شدم (کد مصاحبه، ۰۱۹).

مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

از این وضعیت خسته شدم، نه میتونم برم سرکار، نه میتونم بیرون برم، نه دوستی، نه معاشرت درست و حسابی، خانوادم واقعاً رو مخمن و اذیت می‌کنن. هر بار اومدم در مورد کار کردن حرف بزنم، فقط با یه کلمه رو به رو شدم، نه! حالا درسته ازم نگهداری می‌کنن و خرجم میدن، ولی اسیرشون که نیستم (کد مصاحبه، ۰۸).

معمولاً افراد دارای معلولیت خود را باری بر دوش خانواده می‌دانند و این به نوعی حس ناکارآمدی به آنها می‌دهد. از سوی دیگر، برخی از خانواده‌ها نیز به دلیل وجود مشکلات متعدد و خصوصاً مشکلات معیشتی توانایی برخورد مناسب با افراد دارای معلولیت را ندارند. بنابراین افراد دارای معلولیت همواره در بستر نهاد خانواده با مشکلات

زیادی دست و پنجه نرم می‌کنند. گاهی آنها خود را با سایر اعضای خانواده مقایسه کرده و از ناکارآمدی خود و باری بر دوش خانواده بودن ابراز تأسف می‌کنند. حال اگر شرایطی به وجود بیاید که خانواده‌ها بتوانند زمینه اشتغال افراد دارای معلولیت را شناسایی و در جهت شکوفایی استعداد و مهارت آنها عمل کنند، بی‌شک محیط خانواده برای زنان دارای معلولیت، مکانی سرشار از حس آرامش و نشاط خواهد شد.

۹.۵ بن‌مایه فقدان امنیت اجتماعی: یکی دیگر از تم‌های مهمی که مربوط به اشتغال زنان دارای معلولیت می‌شود، مسأله، ترس از حضور در اجتماع است. امنیت اجتماعی یکی از مهم‌ترین مسائل حال حاضر جامعه ایرانی است، از سوی دیگر، زنان در نسبت با مردان، از امنیت اجتماعی کمتری برخوردار هستند، از سوی دیگر، افراد دارای معلولیت از افراد سالم، بیشتر در معرض آسیب‌های اجتماعی هستند، همچنین زنان دارای معلولیت در برابر مردان دارای معلولیت، آسیب‌پذیری اجتماعی بیشتر را متحمل می‌شوند و به عبارت بهتر، زیست زنان دارای معلولیت، به طور مضاعف از فقدان امنیت اجتماعی رنج می‌برد. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

زن بودن خودش یه داستانه، اینکه معلول باشی، یه داستان دیگه، من واقعاً می‌ترسم تنها برم خیابون مثلاً، چون به خاطر محدودیت جسمی که دارم، ممکنه هر اتفاقی بیوفته برام، در مورد کار کردن هم همین، به خاطر شرایطی که دارم ممکنه در محیط کاری اذیتم کنن، یا مثلاً مجبور باشم هر روز برم سرکار، خب این تردد خیلی سخته، شاید یه نفر توی خیابون اذیتم کرد، اون موقع تکلیف چیه، نمی‌خوام همه چی سیاه ببینم، اما بیاید قبول کنیم، جامعه ما امنیت اجتماعیش پایین و پر از آدمای مریضه که واسه خوشگذرونی هم شده، دیگران اذیت می‌کنن. به خاطر همین، من فک می‌کنم این ترس از حضور تو اجتماع، روی انگیزه من در کار کردن هم اثر گذاشته (کد مصاحبه، ۰۱۶).

مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

ترس زیادی از حضور توی جمع دارم، قبلاً یه بار اذیت شدم توسط دیگران، تو محیط کارم باید توی جمع باشی، باید احساس امنیت کنی، اما من به خاطر مشکلی که دارم، همیشه حس ترس باهام هست، ترجیح میدم تو جمع نباشم، حالا میخواد محیط کار باشه یا پیش دوستان جاهای دیگه (کد مصاحبه، ۰۱۶).

امنیت را می‌توان به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل مرتبط با افراد دارای معلولیت و خصوصاً زنان در نظر گرفت. معمولاً افراد دارای معلولیت، به‌ویژه زنان به دلیل مشکلات جسمانی از فقدان امنیت رنج می‌برند. بنابراین در حیطه اشتغال برای زنان دارای معلولیت هر چقدر به متغیر امنیت اجتماعی بپردازیم بهتر است. این امنیت می‌تواند در سطوح مختلفی چون فضای کار، فضای شهری و فضای خانواده زندگی زنان دارای معلولیت را تحت تأثیر قرار دهد. هر چقدر افراد دارای معلولیت، به‌ویژه زنان در جامعه احساس امنیت داشته باشند، این امر می‌تواند به توانمندی آنها در حوزه اشتغال کمک کند.

۱۰.۵ بن‌مایه ضعف انجمن‌های حمایت‌کننده: به طور کلی، شکل‌گیری انجمن‌های مختلف در ایران کاری دشوار است، به دلایل سازمانی و ساختاری که وجود دارد. این موضوع در مورد انجمن‌های حامی افراد دارای معلولیت و به طور خاص، زنان دارای معلولیت نیز صدق می‌کند. اما نکته مهم این است که اگر این انجمن‌ها شکل بگیرند، حداقل بخش مهمی از موانع فرهنگی و اجتماعی اشتغال افراد دارای معلولیت را شناسایی کنند. بنابراین فقدان وجودی چنین انجمن‌ها و تشکلاتی که از حقوق افراد دارای معلولیت دفاع می‌کنند، می‌تواند ضربه سختی به زیست آنها در جامعه بزند. در این راستا یکی از مشارکت‌کنندگان معقد است:

وقتی معلول هستی، داشتن حامی خیلی مهمه. بعضاً بهزیستی به ما میگه که در فلان تشکل یا انجمن عضو بشید، اما ما خودمونم پشت گوش میندازیم، اما به نظرم وجود اونها و حضور افرادی که مشکلات ما را بفهمند، مثلاً تو حوزه اشتغال و توانمندی ما میتونه راهگشا باشه (کد مصاحبه، ۰۴).

مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

من اصلاً نمی‌دونم انجمن و تشکل چی هستن، یعنی تا الان در موردشون چیزی نشنیدم، فکر نمی‌کنم بتونن گره کار ما رو تو داشتن کار و این داستان باز کنن. حداقل این چند سالی که به بهزیستی رفت و آمد داشتم در مورد این چیزا نشنیدم یا کسی ازم نخواست عضو همچین چیزایی بشم، چه برسه به اینکه بخواد مشکل کار کردن ما رو حل کنه (کد مصاحبه، ۰۹).

امروزه نقش انجمن‌های مختلف در جهت رشد و توسعه جوامع غیرقابل انکار است. انجمن‌ها معمولاً در حوزه‌های متفاوتی فعالیت می‌کنند و هدف آنها حمایت از اعضا و

جامعه هدف خود هستند. بنابراین هر چقدر انجمن‌های حمایت‌کننده از زنان دارای معلولیت بیشتر باشد، می‌تواند توانمندی آنها در حوزه اشتغال را افزایش دهد. این انجمن‌ها می‌تواند مشکلات زنان دارای معلولیت را در حوزه اشتغال شناسایی کند و با کشف توانایی و استعداد اعضای خود که همانا زنان دارای معلولیت است، آنها را در حوزه اشتغال توانمند کند.

۱۱.۵ بن‌مایه فرسایش سرمایه اجتماعی: بدون شک یکی از موانع اجتماعی اساسی اشتغال زنان دارای معلولیت، مربوط به پایین بودن میزان سرمایه اجتماعی و به طور ویژه، بی‌کیفیت بودن روابط اجتماعی است. باید اذعان نمود، حلقه افراد دارای معلولیت بسیار محدود است و آنها همیشه خود را وابسته به دیگران می‌بینند و این موضوع، روابط اجتماعی آنها را به پایین‌ترین حد رسانده و سرمایه اجتماعی آنها را به کمترین حد ممکن رسانیده است. همین امر به خودی خود بر مسأله اشتغال آنها اثر گذار است. به عنوان مثال، یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

من زیاد با کسی رابطه ندارم، شاید آگه با کسانی مثل خودم بیشتر رابطه داشته‌ام، همفکری می‌کردیم، بر اساس توانایی‌ها، یه کسب و کاری راه می‌داختیم، اما خب دایره روابط ما خیلی محدود هست (کد مصاحبه، ۰۱۶).

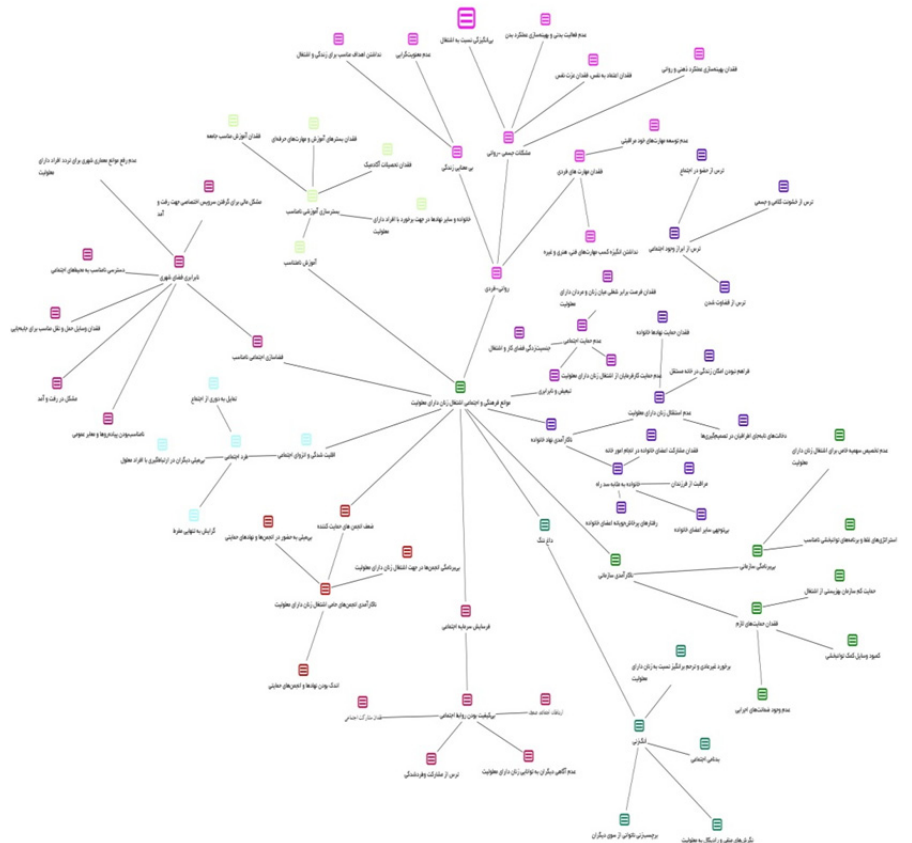
مشارکت‌کننده دیگری می‌گوید:

همیشه دوست داشتم کنار خانومایی که مثه خودم هستن، از مشکلاتمون بگیم، از تجربه‌های زندگیمون بگیم، اما اینجوری نیست، این مشکلاتی که ما داریم، خیلی ما رو از هم دور کرده، شاید آگه دایره ارتباطاتمون و مشارکتمون گسترده‌تر بوده، توانایی‌هامونم واسه پیدا کردن شغل و این قضایا بهتر میشد، اما فعلاً که اینجوری نیست تا ببینیم بعداً چی میشه (کد مصاحبه، ۰۱۷).

سرمایه اجتماعی را می‌توان با معیارهای متفاوتی چون مشارکت، آگاهی، اعتماد و ... مشخص کرد. در هر کدام از این حوزه‌ها اگر افراد دارای معلولیت سرمایه اجتماعی خود را افزایش دهند، بی‌شک توانایی آنها در جهت خوداشتغالی و خودکفایی نیز بیشتر می‌شود. سرمایه اجتماعی، افراد جامعه را به یکدیگر پیوند می‌دهد، اما جامعه معلولیت از فرسایش سرمایه اجتماعی رنج می‌برد، بنابراین افزایش سرمایه اجتماعی نقشی مهم در بهبود زندگی و معیشت زنان دارای معلولیت دارد. در شکل شماره ۱، مدل پارادایمی موانع فرهنگی و

مطالعه پدیدارشناسی موانع اشتغال زنان ... (غلامرضا تاجبخش و دیگران) ۷۵

اجتماعی اشتغال زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد، مستخرج از نرم‌افزار مکس کیودی‌ای آمده است که بر مبنای آن ۱۱ عامل فرهنگی و اجتماعی به عنوان موانع اصلی اشتغال زنان دارای معلولیت این شهرستان شناخته شدند.

شکل ۱. مدل پارادایمی موانع فرهنگی و اجتماعی اشتغال زنان دارای معلولیت در نرم افزار مکس کیودی ای

۶. نتیجه گیری

سؤال اساسی پژوهش حاضر این بود که چه بسترهایی، اشتغال زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد را با مشکل مواجه می‌کند؟ در بخش پدیدارشناسی، نتایج مصاحبه عمیق با زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد نشان داد که ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی چون مسائل روانی و فردی، ناکارآمدی سازمانی، آموزش نامناسب، فضا سازی اجتماعی نامناسب،

تبعیض و نابرابری، داغ‌نگ، اقلیت‌شدگی و انزوای اجتماعی، ناکارآمدی نهاد خانواده، فقدان امنیت اجتماعی، ضعف انجمن‌های حمایت‌کننده و فرسایش سرمایه اجتماعی نقش اساسی در ناتوانی یا کم‌توانی زنان دارای معلولیت در حوزه اشتغال دارند.

بر اساس نتایج پژوهش حاضر مشخص شد که ساختارهای سیاسی، فرهنگی و اجتماعی نقش غیرقابل انکاری در توانمندی یا عدم توانمندی زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد دارند. در حوزه اجتماعی مسائلی چون ساختار خانواده و چگونگی برخورد اعضای خانواده با زنان دارای معلولیت می‌تواند در تمایل آنها به اشتغال نقش داشته باشد، از سوی دیگر بحث بی‌اعتباری و طردشدگی از سوی افراد جامعه نیز بر نگرش زنان دارای معلولیت نسبت به اشتغال می‌تواند نقش داشته باشد. زمانی که جامعه فرد دارای معلولیت را طرد کند، فرد منزوی شده و توانمندی او نیز به طبع کاهش خواهد یافت، بالعکس، زمانی که جامعه فرد دارای معلولیت را با آغوش باز بپذیرد، فرد احساس رشد و توانمندی می‌کند. از سوی دیگر موانع فرهنگی سبب می‌شود، زنان دارای معلولیت با تبعیض و نابرابری مضاعف مواجه شوند. به عنوان مثال در حوزه فرهنگی کلیشه‌های جنسیتی و ستم‌دیدگی بیش از مردان، متوجه زنان است، از سوی دیگر زنان دارای معلولیت هم به علت معلولیت و هم به دلیل زن بودن دچار تبعیض مضاعف می‌شوند. درون ساختارهای سیاسی نیز چنین تبعیضی وجود دارد، به عنوان مثال قواعد حقوقی چنین تبعیضی را در مورد زنان دارای معلولیت روا داشته‌اند؛ وجود چنین مسائلی به خودی خود زیست زنان دارای معلولیت و به طور ویژه زندگی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

نتایج مطالعه حاضر دارای نوآوری‌هایی است که در مطالعات قبلی به آنها پرداخته نشده است. به عنوان مثال در مطالعات قبلی بیشتر به مثال طردشدگی و داغ‌نگ افراد دارای معلولیت پرداخته شده است، در حالی که پژوهش حاضر بر مفاهیم کلیدی دیگری چون سرمایه اجتماعی، فضای شهری، نقش انجمن‌ها و نهادهای حامی و ... پرداخته است. اما از جهتی، نتایج پژوهش حاضر با نتایج مطالعات داخلی بهروزیان و دیگران (۱۴۰۲)، بهروزیان و دیگران (۱۴۰۱)، صداقت‌نیکو (۱۴۰۱)، بهروزیان (۱۴۰۱)، لطیفیان و دیگران (۱۳۹۹)، صادقی فسائی و فاطمی‌نیا (۱۳۹۳)، زرنشان (۱۳۸۷)، شریفیان‌ثانی و همکاران (۱۳۸۵)، زینعلی (۱۳۸۰) و رهوردی (۱۳۸۰) و مطالعات خارجی رانوکیا و کایس‌دو (۲۰۲۲)، مورگان (۲۰۲۱)، ژنگ و دیگران (۲۰۲۰)، کیم و دیگران (۲۰۱۹)، کاستندا و دیگران (۲۰۱۹)، امین و عبدالله (۲۰۱۷)، پیتینیکو و ماروتو (۲۰۱۷) و پورکوس و کابیچ (۲۰۱۵) همخوانی داشته

و برخی از ابعاد این مطالعات را که به مسأله اشتغال زنان دارای معلولیت است را تأیید می‌کند.

اساساً اشتغال زنان دارای معلولیت مسأله مهمی است که باید بیش از پیش به آن اهمیت داده شود، دلیل چنین امری، در ساحت‌های مختلف زندگی زنان دارای معلولیت می‌تواند اثرگذار باشد، به عنوان مثال هنگامی که زنان دارای معلولیت به لحاظ اشتغال، خودکفا باشند، بسیاری از مشکلات معیشتی که با آن رو به رو هستند، حل خواهد شد، از سوی دیگر، اشتغال زنان دارای معلولیت در بعد روانی نیز به آنها آرامش خاطر داده و آنها احساس مفید بودن می‌کنند. در نهایت باید عنوان نمود که اشتغال زنان دارای معلولیت شهرستان خرم‌آباد با موانع فرهنگی، اجتماعی و سیاسی زیادی مواجه هست که با سیاست‌گذاری‌های درست توسط نهادهای مختلف و انجمن‌های حمایت‌کننده، خصوصاً سازمان بهزیستی، بسیاری از این موانع حل خواهد شد.

از مشکلات اساسی اشتغال زنان دارای معلولیت، مربوط به آموزش نامناسب در حوزه‌های مختلف اعم از فنی، هنری و ... است؛ بنابراین توصیه می‌شود که بسترسازی مناسبی در جهت آموزش زنان دارای معلولیت توسط نهادهای ذی‌ربط، خصوصاً سازمان بهزیستی استان لرستان انجام شود. همچنین به نظر می‌رسد، فقدان انجمن‌های حامی افراد دارای معلولیت در استان لرستان، نقش اساسی در حاشیه‌ای شدن زندگی زنان دارای معلولیت دارد، توصیه می‌شود که خیرین، صاحب‌نظران، نهادهای مربوط و ... در شکل‌گیری و تدام نقش نهادهای حامی افراد دارای معلولیت در استان نقش خود را به خوبی ایفا کنند. بحث دیگر مربوط به خود سازمان بهزیستی استان لرستان است؛ توصیه می‌شود که سازمان بهزیستی استان، بیش از پیش به مشکلات مربوط به اشتغال زنان دارای معلولیت رسیدگی و در جهت برطرف نمودن این مشکلات اقدام کند. موضوع مهم دیگر، آموزش خانواده‌هایی است که با مسأله معلولیت مواجه هستند؛ این آموزش‌های می‌تواند در حوزه‌های مختلفی چون مراقبت، اشتغال و ... صورت گیرد. همچنین دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی نیز نباید از مسأله توانمندی و کارآفرینی افراد دارای معلولیت به راحتی عبور کنند؛ پیشنهاد می‌شود که این مسأله توسط نهادهای ذی‌ربط، دانشگاه‌ها، مؤسسات آموزشی و ... نیز پیگیری شود. نکته مهم دیگر بازنگری در قواعد حقوقی کشور در خصوص افراد دارای معلولیت و خصوصاً اشتغال زنان دارای معلولیت است که باید مورد بررسی و بازنگری قرار گرفته و در جهت توانمندی اشتغال زنان دارای معلولیت اصلاح شود.

پی‌نوشت

۱. ضروری است از کلیه زنان دارای معلولیت تحت پوشش بهزیستی شهرستان خرم‌آباد که قبول زحمت کرده و در انجام این پژوهش مشارکت داشتند قدردانی و تشکر کنیم.

کتاب‌نامه

- ایمان، محمدتقی (۱۳۹۴). *روش‌شناسی تحقیقات کیفی*، قم: نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. چاپ سوم.
- بهروزیان، بهروز؛ گنجی، محمد؛ نیکخواه قمصری، نرگس (۱۴۰۲). «فرا ترکیب مطالعات ناتوانی در زمینه الگوی زندگی اجتماعی افراد دچار ناتوانی»، *فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۲۳(۸)، ۱۵۶-۱۰۷.
- بهروزیان، بهروز؛ گنجی، محمد؛ نیکخواه قمصری، نرگس (۱۴۰۱). «زندگی اجتماعی افراد دارای معلولیت جسمی-حرکتی در ایران: مرور نظام‌مند مطالعات در بازه زمانی ۱۴۰۰-۱۳۷۵»، *فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۱۳(۵۲)، ۷۳-۱۱۶.
- بهروزیان، بهروز (۱۴۰۱). *معلولیت و زیست اجتماعی*، رساله دکتری رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه کاشان: دانشکده علوم انسانی.
- باقری، افسانه؛ تقوی مریم‌آبادی، فاطمه؛ آراستی، زهرا (۱۳۹۴). «شناسایی شایستگی‌های کارآفرینانه با تأکید بر معلولان جسمی-حرکتی»، *فصلنامه توسعه کارآفرینی*، ۸(۳)، ۴۹۲-۴۷۳.
- پرتوی، لطیف؛ رضایی، مهری (۱۳۹۴). «زنان معلول و تعامل با جامعه (مطالعه کیفی زندگی اجتماعی زنان معلول)»، *فصلنامه مطالعات راهبردی زنان*، ۱۷(۶۷)، ۴۴-۷.
- حسینی، نگین (۱۳۹۴). *درآمدی بر مطالعات معلولیت*، تهران: انتشارات سیمای شرق.
- رستمیان، آفاق؛ رحمانی فیروزجاه، علی؛ عباسی اسفنجیر، علی اصغر (۱۴۰۰). «مطالعه جامعه‌شناختی آزار جنسی زنان معلول در استان مازندران»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۰(۳۵)، ۹۰-۶۹.
- رهبر، فرهاد؛ ممیز، آیت‌الله؛ محمدی، شقایق (۱۳۹۲). «شناسایی عوامل مؤثر بر فعالیت شرکت‌های کوچک و متوسط مبتنی بر فناوری در حوزه خدمات معلولین (مطالعه موردی: مدیریت شهری)»، *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۵(۴)، ۵۷-۷۰.
- رهوری، کتابون (۱۳۸۰). *مطالعه تطبیقی شرایط اشتغال معلولین*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق، دانشگاه تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- زرنشان، شهرام (۱۳۸۷). «سازوکارهای حمایت از حق اشتغال اشخاص دارای معلولیت در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی حقوق بشر»، *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ۱۳، ۲۵۷-۲۳۷.

مطالعه پدیدارشناسی موانع اشتغال زنان ... (غلامرضا تاجبخش و دیگران) ۷۹

زینعلی، فرانک (۱۳۸۰). بررسی مشکلات شغلی زنان معلول جسمی، پایان‌نامه کاشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

شریفیان‌ثانی، مریم؛ سجادی، حمیرا؛ طلوعی، فرشته؛ کاظم‌نژاد، انوشیروان (۱۳۸۵). «دختران و زنان دچار معلولیت جسمی حرکتی: نیازها و مشکلات»، فصلنامه توانبخشی، ۷(۲)، ۴۱-۴۸.

صداقت‌نیکو، سیدمهین (۱۴۰۱). جنسیت، معلولیت و طرد اجتماعی در شهرستان کاشان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی، دانشگاه کاشان: دانشکده علوم انسانی.

صادقی‌فسائی، سهیلا؛ فاطمی‌نیا، محمدعلی (۱۳۹۳). «معلولیت، نیمه پنهان جامعه: رویکرد اجتماعی به وضعیت معلولین در سطح جهان و ایران»، فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۵(۵۸)، ۱۵۷-۱۹۲.

عمودی‌زاده، همایون (۱۴۰۱). رشد جمعیت معلولین در استان لرستان، <https://www.mehrnews.com>

کهریزی، مهو؛ مرادی، علی (۱۳۹۴). «چالش‌های اخلاقی اشتغال زنان برای خانواده: بررسی تطبیقی اسلام و فمینیسم و ارائه راهکارها»، پژوهشنامه اخلاق، ۸(۲۸)، ۲۳-۴۰.

لطیفیان، مریم؛ بنی‌اسد، اسما؛ کمالی، محمد (۱۳۹۹). «بررسی ابعاد اجتماعی معلولیت؛ یک مرور نظام‌مند»، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۷(۲۶)، ۵۳-۱۰۱.

محمودی، شبنم؛ شعبان‌نیا منصور، مهدی (۱۳۹۷). «بررسی اثربخشی قوانین و مقررات حمایتی در میزان تمایل زنان معلول شهر تهران به اشتغال»، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، ۲۱(۸۲)، ۳۵-۵۵.

مجیدی دریچه، مریم (۱۳۹۰). بررسی نقش و جایگاه اشتغال زنان معلول در شهر اصفهان و نقش مددکاران اجتماعی در توانبخشی آنان، <http://socialwork2007.blogfa.com/post/27>

- Amin, A. Abdullah. C (2017). "Malaysian Disabled Women Experiences in Employment", *International Journal for Studies on Children, Women, Elderly And Disabled*, 1, 189-194.
- Braun, V. Clarke, V. (2006). "Using thematic analysis in psychology", *Qual-itative Research in Psychology*, 3(2).
- Barnes, C. (2003). "What a difference a decade makes: Reflecting on doing emancipatory disability research", *Journal Disability and Society*, 18, 3-17.
- Castaneda, E. Chiappeta, C. Guerrero, L. Hernandez, A. (2019). "Empowerment through work: the cases of disabled individuals and low-skilled women workers on the US-Mexican borde", *Journal Disability and Society*, 34(3), 384-406.
- Clare, C. (2001). "Stolen bodies, reclaimed bodies, Disability and queerness", *Journal of Public culture*, 13(3), 359-365.
- Finlay, L. (2009). "Debating phenomenological research methods", *Phe-nomenology and Practice*, 3(1).

- Golafshani, N. (2003). "Understanding reliability and validity in qualitative research" *The Qualitative Report*, 8(4).
- Jimenez, J. Vargas, M. Santamaria, M. Jimenez, J. (2009). "Impact of Social factors on labour discrimination of disabled women", *Journal Research in Developmental*, 30, 1115-1123.
- Kim, E. Parish, S. Skinner, T (2019). "The impact of gender and disability on the economic well-being of disabled women in the United Kingdom: A longitudinal study between 2009 and 2014", *Journal Social Policy and Administration*, 53(7), 1064-1080.
- Morgan. C. (2021). "The experiences of disabled people in the United Arab Emirates: Barriers to participation in higher education and employment", *Journal of Disability & Society*, 1-25.
- Mays, J. (2006). "Femenist disability theory", *Journal Disability and Society*, 21(2), 147-158.
- Nee Nee, C. Walker, C. Gleaves, A. (2015). "An exploration of students' lived experiences of using smartphones in diverse learning contexts using a herme- neutic phenomenological approach", *Computers & Education*, 82.
- Prokos, A. Cabage, N. (2015). "Women Military Veterans, Disability, and Employment", *Journal Armed Forces & Society*, 1-22.
- Pettinicchio, D. Maroto. M (2017). "Employment Outcomes Among Men and Women with Disabilities: How the Intersection of Gender and Disability Status Shapes Labor Market Inequality", *In Factors in Studying Employment for Persons with Disability*, 3-33.
- Roncancio. M. Caicedo. N. (2022). "Legislation on Disability and Employment: To What Extent Are Employment Rights Guaranteed for Persons with Disabilities?" *International Journal of Enviromental Research and Public Health*, 19, 1-15.
- Shakespeare. T. (2015). *Disability Rights and Wrongs Revisited*, London: Routledge.
- Zheng, J. Pei, P. Gao, Y. (2020). "Social Media as a Disguise and an Aid: Disabled Women in the Cyber Workforce in China", *Journal Social Inclusion*, 8(2), 104-113.